

GIMTOJI KALBA

[p. 3]

Daiva Kardelytė-Grinevičienė

Vietos raiškos labirintais: lokatyvinės konstrukcijos rytų aukštaičių šnektose

[p. 9]

Aušra Rimkutė-Ganusauskienė

Lopšelių-darželių interneto svetainės – pedagogų kalbos atspindys?

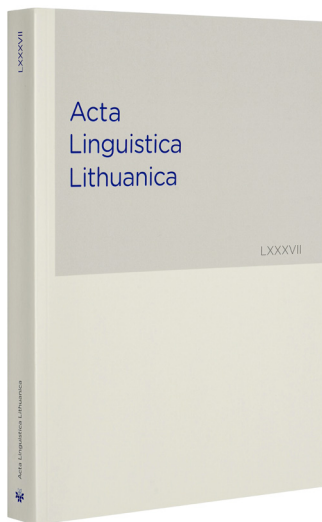
[p. 19]

Rita Urnėžiūtė (par.)

Lietuvių kalbos draugijos skaitymuose – apie kalbos prestižą ir gyvybingąsias sekvojas

4

Lietuvių kalbos institutas
išleido mokslo žurnalo
„Acta Linguistica
Lithuanica“ 87 tomą.

Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos
Mokslo ir enciklopedijų
leidybos centras

Vyr. redaktorė

Rita Urnėžiūtė
rita.urneziute@lnb.lt
+370 5 243 1346

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius.

Redaktorė

Inga Mataitytė
inga.mataityte@lnb.lt

Redakcinė kolegija

Elona Bagdanavičienė, Vilija Dailidienė,
Albinas Drukteinis, Aurelija Gritėnienė,
Kęstutis Kaminskas, Daiva Sinkevičiūtė,
Donatas Smalinskas, Antanas Smetona,
Bonifacas Stundžia (pirmininkas),
Aurelija Tamulionienė, Dainius Vaitiekūnas,
Loreta Vilkienė, Palmira Zemlevičiūtė,
Vilma Zubaitienė

Dailininkė

Agnė Beinaraivičiūtė

Viršelyje – Monika Gineikienė. Tapyba ant medžio
iš ciklo „Žydintys sugrįžimai“: darbas pagal
Kazio Varnelio piešinį (Lta 2535) iš Nacionalinio
Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės
muziejaus rinkinių.

Maketuotojas

Darius Šimkūnas

„Gimtoji kalba“, 2023. Nr. 4 (670).
Eina nuo 1933 m. 12 kartų per metus.
ISSN 2538-8851,
elektroninis variantas.
Metinės prenumeratos
kaina 14,52 euro.

Informacija prenumeratos ir pardavimo
klausimais – greta.stankeviciene@lnb.lt
+370 656 52257

„Gimtosios kalbos“ žurnalas
prenumeruojamas Lietuvos pašto
skyriuose ir svetainėje prenumeruok.lt.
PDF variantas prenumeruojamas
svetainėje www.melc.lt.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C, Lt-03153 Vilnius,
tel. (8 5) 273 33 47.

© Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka, 2023.

Turinys

DAIVA KARDELYTĖ-GRINEVIČIENĖ

Vietos raiškos labirintais: lokatyvinės
konstrukcijos rytų aukštaičių šnektose [3]

AUŠRA RIMKUTĖ-GANUSAUSKIENĖ

Lopšelių-darželių interneto svetainės –
pedagogų kalbos atspindys? [9]

Aktualijos

Lietuvių kalbos draugijos skaitymuose –
apie kalbos prestižą ir gyvybingąsias sekvojas
(par. Rita Urnėžiūtė) [19]

Mums rašo

Gimtosios kalbos šventė Pasvalyje
(Genovaitė Kačiūskienė) [25]

Bibliotekai gražintas Vytauto Vitkausko vardas
(Asta Gasiūnienė) [27]

Svetur

Janio Endzelyno 150-mečio minėjimas Rygoje
(Regina Kvašytė) [29]

Apžvalga

Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow
t. 1, nr. 20
(Darius Žiemelis) [32]

Alma Ragauskaitė. XVII–XVIII a.
kėdainiečių asmenvardžiai
(Janina Švambarytė-Valužienė) [33]

Martynas Mažvydas
National Library of Lithuania
Science and Encyclopaedia
Publishing Centre

Gimtoji kalba focuses on standardization of the modern Lithuanian language, language policy in Lithuania and abroad, activities of the State Commission of the Lithuanian Language.

ISSN 2538-8851
12 issues per year
Language of publication: Lithuanian
Subscription rate:
42 EUR per year for print version,
14,52 EUR for PDF version.

For information about subscription and sales, please contact Greta Stankevičienė
greta.stankeviciene@lnb.lt
+370 656 52257

Address: Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius, Lithuania.

Contents

DAIVA KARDELYTĖ-GRINEVIČIENĖ
Labyrinths of the expression of space:
locative constructions in Eastern Aukštaitian
subdialects [3]

AUŠRA RIMKUTĖ-GANUSAUSKIENĖ
How do the websites of kindergartens
reflect the language of teachers? [9]

Important topics

5th Colloquium of the Society for
Lithuanian Language: language prestige
and long living sequoias
(prep. by Rita Urnėžiūtė) [19]

Letters

Feast of mother tongue in Pasvalys
(Genovaitė Kačiuškienė) [25]

The name of Vytautas Vitkauskas
returned to library
(Asta Gasiūnienė) [27]

Abroad

Jānis Endzelin's 150th anniversary
celebration in Riga
(Regina Kvašytė) [29]

Survey

Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow
vol. 1, No. 20
(Darius Žiemelis) [32]

Alma Ragauskaitė. XVII–XVIII a.
kėdainiečių asmenvardžiai
(Janina Švambarytė-Valužienė) [33]

DAIVA KARDELYTĖ-GRINEVIČIENĖ

Vietos raiškos labirintais: lokatyvinės konstrukcijos rytų aukštaičių šnektose

Amerikiečių eseistas, poetas ir filosofas Ralfas Voldas Emersonas (Ralph Waldo Emerson) yra pasakęs: „Kalba – tai miestas, kurio statybai kiekvienas žmogus, gyven-damas žemėje, atneša savo akmenį.“ Labai taikli ir prasminga metafora, atskleidžianti neatsiejamą kalbos įvairovės ir žmogaus ryšį, nuolatinę kalbos kūrybą, kuri kužda mums, kad šis miestas neturi nei galo, nei krašto. Visi statome savo kalbos miesto dalį, bet, prisipažinkime, visada smalsu pasidairyti, kas dedasi gatvės gale ar kitame rajone. Ir aš kviečiu smalsiai pasižvalgyti po vieną lietuvių kalbos miesto dalį – rytų aukštaičių patarmės plotą. O kadangi pradėjome nuo kalbos kaip miesto, kaip tam tikros vietos, metaforos, po rytų aukštaičius pakeliaukime vietos raiškos gatvelėmis – pasižiūrėkime, kokiais akmenimis jos grįstos. Prieš kelionę trumpai priminsiu, kad pagal 1966 m. Zigmo Zinkevičiaus ir Alekso Girdenio pasiūlytą lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją rytų aukštaičiams priskiriamas plotas driekiasi į rytus ir šiaurryčius nuo linijos Kriukai–Kirbáičiai–Krekenavà–Vėprijai–Kernavė–Dievėniškės iki Lietuvos sienos su Latvija ir Baltarusija. Nemažą plotą užimantys rytų aukštaičiai kalba nevienodai, todėl kalbininkai juos suskirstė į šešias smulkesnes šnektas: panevėžiškių, širvintiškių, kupiškėnų, anykštėnų, uteniškių ir vilniškių. Nors visos jos tikrai skirtingos, tačiau vietai nusakyti turi bendrų raiškos priemonių. Apskritai rytų aukštaičiuose (kaip, beje, ir visame lietuvių kalbos plote) vieta nusakoma trimis būdais: buvimą kur nors ar judėjimą į tam tikrą vietą įvardija linksnis (ar linksniai), prielinksninės konstrukcijos ir vietosrieveksmiai. Šįkart siūlau pasižvalgyti po vietos linksnų ir su jais susijusių prielinksninių konstrukcijų gatveles.

Rytų aukštaičių šnektose vyresniosios kartos atstovų kalboje yra išlikę nemažai senųjų lietuvių kalbos formų. Viena jų – iliatyvo linksnis, vartojamas kryptčiai į daikto vidų ir tikslui nurodyti, pavyzdžiui, *einu kambarin* „einu į kambarį“, *važiuoju miestan* „važiuoju į miestą“. Greta jo vartojamas dar vienas vietai nusakyti skirtas linksnis – inesyvas, arba vietininkas, nurodantis buvimo vietą tam tikrų objektų viduje, pavyzdžiui, *esu kambaryje*, *gyvenu mieste*¹. Rytų aukštaičiuose šie abu linksniai labai dažnai pasirenkami vietai nusakyti. Jie kartu su veiksmoždziais ir kitomis juos

¹ Lietuvių kalbos tarmėse anksčiau būta keturių postpozicinių vietininkų: be minėtųjų inesyvo ir iliatyvo, dar vartotas adesyvas, rodęs veikėjo arba veiksmo buvimą prie to daikto, kuris pasakomas lokatyviniu linksnium. Jį ilgainiui pakeitė prielinksninės konstrukcijos *prie + kilmininkas* arba *naudininkas* ir *par* arba *per + galininkas*, iš dalies ir inesyvas, pavyzdžiui, *miškiepi* = *prie miško*. Dar vienas išnykęs lokatyvinis linksnis – aliatyvas – rodė, kad veikėjas arba veiksmas artėja prie to daikto ar asmens (gyvos būtybės), kuris yra nusakomas šio linksnio forma. Jį pakeitė konstrukcijos *prie + kilmininkas* arba *naudininkas* ir *in + galininkas*, pavyzdžiui, *miškopi* = *in mišką* (Zinkevičius 1980: 259–262).

papildančiomis kalbinėmis raiškos priemonėmis (įvardžiais, skaitvardžiais ar būdvardžiais) sakinyje sudaro lokatyvines inesyvo ir iliatyvo konstrukcijas, pavyzdžiui, *gyvena tam pirmam name; eina gražian kambarin*.

Kaip jau minėta, rytų aukštaičių patarmėje buvimo vieta tam tikrame objekte ar erdvėje gali būti įvardijama lokatyvinėmis inesyvo konstrukcijomis:

Nugara, ryto² kaip sušyli, tai vakare lovoj ataušti³ (apie miško vežimo darbus) Bajōrai (RAU 49);

Atsimenu da⁴, kai mes gyvenom senoj gryčioj Bagaslaviškis (RAŠ 114);

Kai seniau ulyčioj⁵ žmonės gyveno, tai gi žemė buvo sudalyta sklypais Žaidėliai (RAK 48);

Krautuvėj tai ir nenuspirksi duonos. Nebuvo, iš viso nebuvo Kiemėliai (RAA 122);

No⁶ anas klojime gi, kluone gi, miegodavo Pašaminė (RAV 151).

Būtina paminėti, kad lokatyvinės inesyvo konstrukcijos vartojamos ne tik rytų aukštaičių šnektose, bet ir visame lietuvių kalbos plote. O lokatyvinės iliatyvo konstrukcijos paplitusios tik rytų ir pietų aukštaičiuose maždaug iki linijos Siūninas–Jiėznas–Jonavà–Raguvà–Panevėžys–Pasvalys–Papilys. Tradiciškai manoma, kad iliatyvo linksnis nurodo judėjimo kryptį į objekto vidų ar tikslą:

Pirkion uneini⁷, tai reikia gi poteriai sukalbėt, apsižegnot Linkonys (RAV 124);

Avižas išmirkia⁸ ir tada pečiun supilia⁹ karštan [...] Pāpiškis (RAUa 294);

Krikštyņų ten veždavo bažnyčion krikštyt Slabadà (RAA 105–106);

Vienan naman du kartus trenkė (žaibas) Zubėliai (RAŠ 134);

Nu tai gryčion įsineša varstotq¹⁰ Dvarāmiškis (RAK 85);

Grūdus supylė aruodan i gatava¹¹ Lėnas (RAP 52);

Tiktais kq klojiman sunešt Lėnas (RAP 52).

Atrodytų, visai paprastai rytų aukštaičių vietos gatvė nugaršta: buvimo ar veiksmo vyksmo vieta nusakoma lokatyvinėmis inesyvo, o judėjimo kryptis – iliatyvo konstrukcijomis. Bet, pasirodo, rytų aukštaičių galvose užgimusios lokatyvinės inesyvo bei iliatyvo konstrukcijos ar jų dėmenys kalbinėse išraiškose neretai „susimaišo“, net apsiukeičia vietomis. Skirtinos kelios tokio „mišimo“, arba konkurencijos, tendencijos. Toliau – trumpai apie kiekvieną iš jų.

Rytų aukštaičių uteniškių, kupiškėnų, anykštėnų, rečiau – panevėžiškių ir vilniškių šnektose sutrumpėjusios daugiskaitos iliatyvo linksnio formos visiškai sutampa su daugiskaitos inesyvu:

² Ryte.

³ Pavyzdžiuose lokatyvinės inesyvo ir iliatyvo konstrukcijos paryškintos.

⁴ Dar.

⁵ Kaime.

⁶ Na.

⁷ Įeini.

⁸ Išmirko.

⁹ Supila.

¹⁰ Staliaus darbatalj.

¹¹ Baigta.

Pamatė ruskiai mano kešeniuos (IN)¹² *tą, kad laikrodīs kabo, lenciūgas*¹³ Robliaĩ (RAU 59);
*Tėvelis buvo balsingas, eidavo pagrabuos*¹⁴ (IL) *giedotų* Dvarāmiškis (RAK 81);
 [...] *čia kaimas Vildžiūnai, Vildžiūnuos* (IN). *Turė*¹⁵, *nuomavo butų ir ir gyveno tenai* Kurkliai (RAAa 52);
Ir vėl Molėtuos (IL) *nuvažiuoju, ana* (gydytoja) *pažiūri* Bálninkai (RAA 88);
Nu tai tie vilkai ateidavo pakluonės (IL) Kirbáičiai (RAP 87).

Nurodytuose pavyzdžiuose tik veiksmazodžiai padeda nustatyti, kokia reikšmė vartojama lokatyvinė konstrukcija: ar ji žymi judėjimo kryptį, ar buvimo vietą. Toks inesyvo ir iliatyvo formų sutapimas yra nulemtas morfologinių veiksnių. Dėl morfologinio ir sisteminio paradigminių linksnių trumpėjimo sutapo inesyvo ir iliatyvo daugiskaitos formos: šis reiškinys vadinamas morfologinio pobūdžio neutralizacija (plačiau žr. Kardelytė–Grinevičienė 2014: 105–109).

Toliau keliant rytų aukštaičių šnektų gatvėmis išryškėja dar viena lokatyvinių konstrukcijų sąveikos tendencija: nusakant buvimo ar veiksmo vyksmo vietą, lokatyvinėse inesyvo konstrukcijose, sudarytose iš daiktavardžio ir įvardžio arba būdvardžio, vietoj laukiamo inesyvo įvardžiai ar būdvardžiai pavartojami iliatyvo linksniu:

Įkala baslį, išąla tas baslys ledan, tada kartį pririša, kitan (IL) *galuj*¹⁶ (IN) *rogutes pritaiso* Dvarāmiškis (RAK 86);
Tavo dukrytė aukštajan (IL) *kalnely* (IN), *gelsvajan* (IL) *smėlely* (IN) *amžinai miega* Žaidėliai (RAK 54);
Nu, tėvelis mano rusiškai gerai kalbėjo, mat tan (IL) *Leningrade* (IN) *anas tarnavo kariuomenėj* [...] Robliaĩ (RAU 60);
*Tai supranti, tupia*¹⁷ *gi tan* (IL) *pačian* (IL) *medy* (IN), *biškutį*¹⁸ *patupi ir laukia* (gandras) Čedasai (RAUa 292);
Na ir tan (IL) *darže* (IN) *gal dar dvi koros*¹⁹ *guli, na, du vežimai dideli žabų prikrauta, skaitos, stovi* Ažúožeriai (RAAa 99);
Klausia šitie: o kas tan (IL) *katile* (IN) *yr?* Vingiriai (RAVa);
*Kur tujei*²⁰ *buvai, kokian darbely?* Pamūšiai (RAŠ 69).

Pateiktuose pavyzdžiuose visa lokatyvinė konstrukcija išlaiko inesyvo, t. y. buvimo tam tikroje vietoje, reikšmę, tačiau kai kurie jos dėmenys reiškiama iliatyvo linksniu. Tokia vartoseną išplitusi vilniškių, uteniškių, kupiškėnų šnektose, rečiau pasitaiko panevėžiškių, anykštėnų, širvintiškių plotuose. Greta šių konkuruojančių variantų visose

¹² Prie sutapusių ir konkuruojančių linksnių nurodomos jų reikšmės: IN – inesyvas, IL – iliatyvas.

¹³ *Grandinė.*

¹⁴ *Į šermenis.*

¹⁵ *Turėjo.*

¹⁶ *Gale.*

¹⁷ *Tupi.*

¹⁸ *Truputį.*

¹⁹ *Didelis vežimas su aukštomis gardimis šienui, javams vežti.*

²⁰ *Tu.*

rytų aukštaičių šnektose vartojamos ir įprastinės inesyvo konstrukcijos, kur įvardžiai ar būdvardžiai taip pat turi inesyvo formą:

Lempa vienam kampe dega, kitam kampe, è jaunimas, kai sueina, koks gražus jaunimas Gedžiūnėliai (RAVa);

[...] visi **tam pakaju**²¹, **tam kuknio**²² **suėje** Truskavà (RAP 31).

Toks lokatyvinių konstrukcijų vartosenos margumynas rodo, kad įvardžiais ar būdvardžiais įvardijamos lokatyvinių inesyvo konstrukcijų dalys tarpusavyje konkuruoja: vienur pasirenkamas inesyvo, kitur – iliatyvo linksnis. Pasitaiko dar ir tokių atvejų, kai lokatyvinėse inesyvo ir iliatyvo konstrukcijose konkuruoja daiktavardžių inesyvo ir iliatyvo linksniai, t. y. įprasto inesyvo vietoje vartojamas iliatyvas, tačiau konstrukcija išlaiko buvimo vietos reikšmę (todėl pavyzdžiuose žymima IN), ir atvirksčiai, iliatyvo vietoje turimas inesyvas, bet konstrukcija rodo judėjimo kryptį (todėl pavyzdžiuose žymima IL):

Isidedi kuprinėj (IL), duoda daliny tą vadinamą sausą davinį dviem savaitėm [...] Palėpieiai (RAKa 260);

*Prie Latvijos granyčiai*²³ *fermoj (IL) buvo nuvežę* Gilūtos (RAVa);

*Kiaulis*²⁴ *dar buvo, aje*²⁵ *nedavė pjaut, kaukuozan*²⁶ (IN) *liko, ir karvė* Bėčionys (RAVa);

Aš vonelėn tokion nedidelėn (IN) užušildžiau (vandens) Anykščiai (RAA 74);

A mano tėvai buvo irgi išvažiaų užsieny (IL) [...] Žiogai (RAAa 85).

Nurodytuose pavyzdžiuose vėlgi veiksmažodis, o ne lokatyvinis linksnis parodo, ar visa konstrukcija žymi judėjimą į tam tikrą vietą, ar buvimą joje.

Visame rytų aukštaičių patarmės plote ryškėja ir dar viena tendencija – lokatyvinės iliatyvo konstrukcijos kartais keičiamos prielinksnine konstrukcija *į + galininkas*:

Tik išdžiūsta, į klojimą nešam i kuliam tuos žirnius Lėnas (RAP 52–53);

*Tankai, visa, prie pat namų graudė*²⁷, *ėjo iš tos pusės į tą pusę* Pajúodupis (RAVa);

Keturiolika parų važiuoji nuo Maskvos iki Magadano traukiniu. Dvi savaites į vieną galą, į kitą galą dvi Palėpieiai (RAKa 260);

Šiaip tai nėra labai ką veikti, nebent kai kartais šokiai būna, tai į šokius Kurkliai (RAAa 72);

Tai iš ratų lipdavo, ant arklių atsisėda, parjoja, tada lipa, į ratus sėdasi Kriukai (RAP 75).

Iš televizijos ekranų, radijo imtuvų sklindanti bendrinė kalba pasiekia ir atokiausių kaimų gyventojus, įneša į jų šnektas naujų žodžių, formų, posakių. Bet visai pakeisti naujovėmis iliatyvo formų rytų aukštaičiai neskuba, todėl ir lokatyvinių konstrukcijų vietoj vartojamų *į + galininkas* junginių aptariamiosiose šnektose itin daug neišgirsi. Nebent pašnekovas yra jaunesnės kartos atstovas arba, kalbinamas bendrine kalba, mėgina prisitaikyti prie klausinėtojo. Taigi vėl ryškėja konkurencija, tik šįkart lokatyvinė

²¹ Kambarėje.

²³ Sienai.

²⁵ Bet.

²⁷ Griaudėjo.

²² Virtuvėje.

²⁴ Paršas.

²⁶ Kolūkin.

konstrukcija konkuruoja su prielinksnine. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad rytų aukštaičių šnektose ne tik lokatyvinės iliatyvo konstrukcijos konkuruoja su bendrinės kalbos įtaka, bet tiek iliatyvo, tiek ir inesyvo konstrukcijas linkstama keisti tarminiais prielinksnių ir linksnių junginiais. Štai anykštėnų šnektose greta lokatyvinės inesyvo konstrukcijos buvimo vieta gali būti nusakoma ir prielinksniu *ant* (*ana*) + *kilmininkas*:

*O kai ant ūkės*²⁸, tai ir labai sunkūs darbai – ne taip, kaip dabar Surdėgis (RAA 65);

*Tai su linais da*²⁹ *ana*³⁰ *lauko*³¹ *gi paskui gi kiek anos*³² (moterys) *darbo turi* Dabūžiai (RAA 81);

*Sueidavom vienuosin šokiuosin ant kultūros namų*³³ Gaivėniai (RAP 59).

Šiaurės panevėžiškių šnektose vietoj lokatyvinių inesyvo konstrukcijų gali būti vartojama prielinksninė konstrukcija *terp* + *kilmininkas*:

*Katė terp dėžės*³⁴ (RAP 26);

*Sriuba verda terp puodo*³⁵ (RAP 26).

Greta lokatyvinių iliatyvo konstrukcijų veiksmo kryptčiai nurodyti panevėžiškių, anykštėnų ir kupiškėnų šnektose plačiai paplitusi konstrukcija *an(t)* + *galininkas*, *kilmininkas*:

*Jis nuein an tokį mišką*³⁶ ir toks gyvenimas tenajos³⁷ *jau razbainikų*³⁸ Naīriai (RAP 83);

*Atėjo ant šitą kraštą*³⁹, *dabrai*⁴⁰ *jau nupjovė* Žaidėliai (RAK 49);

*Vaikščioja po darželį šito kaimynka*⁴¹, *žiūria*⁴² *an saulę*⁴³ Žaidėliai (RAK 52);

*Eidavom an šokių*⁴⁴ Gaivėniai (RAP 58);

*Paskui mat trisdešim aštuntais, trisdešim devintais metais išdalino, an vienkiemiu*⁴⁵ *išėjom* Gaivėniai (RAP 60).

Tokio tipo lokatyvinių inesyvo ir iliatyvo konstrukcijų keitimas prielinksninėmis nėra būdingas širvintiškių, uteniškių ir vilniškių šnektoms.

Kelionė rytų aukštaičių patarmės lokatyvinių konstrukcijų gatvelėmis parodė, kad jos toli gražu nėra tiesios, bet vingiuoja, išsiskiria ir vėl susijungia. Taigi apibendrinant galima teigti, kad lokatyvinių inesyvo ir iliatyvo konstrukcijų ar atskirų jų dėmenų konkurencija daugiau ar mažiau būdinga visam rytų aukštaičių plotui. Lokatyvinių iliatyvo konstrukcijų konkurencija su bendrinės kalbos prielinksnine konstrukcija *į* + *galininkas* pastebima taip pat visoje patarmėje. Lokatyvinių inesyvo ir iliatyvo konstrukcijų konkurencija su tarminėmis prielinksninėmis konstrukcijomis būdinga tik panevėžiškių, kupiškėnų ir anykštėnų šnektoms. Aptariamųjų formų neutralizacija labiausiai paplitusi uteniškių plote, bet pasitaiko ir gretimose vilniškių, anykštėnų ir

²⁸ Ūkyje.

²⁹ Dar.

³⁰ Ant.

³¹ Lauke.

³² Jos.

³³ Kultūros namuose.

³⁴ Dėžėje.

³⁵ Puode.

³⁶ Į tokį mišką.

³⁷ Tenai.

³⁸ Plėšikų.

³⁹ Į šitą kraštą.

⁴⁰ Gerokai.

⁴¹ Kaimynė.

⁴² Žiūri.

⁴³ Į saulę.

⁴⁴ Į šokius.

⁴⁵ Į vienkiemius.

kupiškėnų šnektose. Įdomiausia tai, kad visame plote vartojamos tiek įprastinės lokatyvinės inesyvo ir iliatyvo konstrukcijos, tiek ir tarpusavyje sumišusios ar lokatyvinių linksnių reikšmę turinčios prielinksninės konstrukcijos. Neretai taip nutinka net to paties pasakotojo kalboje. Tai rodo, kad lokatyvinių konstrukcijų konkurencija yra šiuo metu rytų aukštaičių patarmėje vykstantis reiškinys.

Sutrumpinimai

RAA – rytų aukštaičiai anykštėnai.

Pavyzdžiai iš: Žaneta Markevičienė, Aurimas Markevičius, Vilija Salienė. *Rytų aukštaičiai anykštėnai. Mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

RAAa – rytų aukštaičiai anykštėnai.

Pavyzdžiai iš: Regina Rinkauskienė. *Anykščių apylinkių tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020.

RAK – rytų aukštaičiai kupiškėnai.

Pavyzdžiai iš: Asta Balčiūnienė, Kristina Varnauskaitė, Asta Leskauskaitė. *Rytų aukštaičiai kupiškėnai. Mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

RAKa – rytų aukštaičiai kupiškėnai.

Pavyzdžiai iš: Asta Balčiūnienė, Violeta Meiliūnaitė, Regina Rinkauskienė. *Kupiškėnų, uteniškių ir panevėžiškių paribio šnektos XXI amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019.

RAP – rytų aukštaičiai panevėžiškiai.

Pavyzdžiai iš: Violeta Meiliūnaitė, Vida Marcišauskaitė. *Rytų aukštaičiai panevėžiškiai. Mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

RAPa – rytų aukštaičiai panevėžiškiai.

Pavyzdžiai iš: Asta Balčiūnienė, Violeta Meiliūnaitė, Regina Rinkauskienė. *Kupiškėnų, uteniškių ir panevėžiškių paribio šnektos XXI amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019.

RAŠ – rytų aukštaičiai širvintiškiai.

Pavyzdžiai iš: Žaneta Markevičienė, Valdimantas Markevičius, Aurimas Markevičius. *Širvintiškių tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.

RAU – rytų aukštaičiai uteniškiai.

Pavyzdžiai iš: Regina Rinkauskienė, Rima Bacevičiūtė, Vilija Salienė. *Rytų aukštaičiai uteniškiai. Mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

RAUa – rytų aukštaičiai uteniškiai.

Pavyzdžiai iš: Asta Balčiūnienė, Violeta Meiliūnaitė, Regina Rinkauskienė. *Kupiškėnų, uteniškių ir panevėžiškių paribio šnektos XXI amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2019.

RAV – rytų aukštaičiai vilniškiai.

Pavyzdžiai iš: Vytautas Kardelis, Daiva Kardelytė-Grinevičienė. *Rytų aukštaičiai vilniškiai. Mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

RAVa – rytų aukštaičiai vilniškiai.

Pavyzdžiai iš: www.baze.vilniskiai.eu

Literatūra

Girdenis A., Zinkevičius Z. 1966: Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra* 14, 139–147.

Kardelytė-Grinevičienė D. 2014: *Lokatyvinių inesyvo ir iliatyvo konstrukcijų semantika ir santykiai rytų aukštaičių vilniškių patarmėje. Daktaro disertacija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Zinkevičius Z. 1980: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mokslas.

AUŠRA RIMKUTĖ-GANUSAUSKIENĖ

Kauno kolegija

Lopšelių-darželių interneto svetainės – pedagogų kalbos atspindys?

Įvadas

Interneto svetainė – viena iš daugelio informacijos sklaidos terpių. Turbūt nėra nė vienos švietimo įstaigos, kuri jos neturėtų. Svetainėje skelbiama informacija apie įstaigą, jos istoriją, veiklą, ugdymą, dalijamasi naujienomis. Paprastai daug dėmesio skiriama svetainės stiliui, dizainui, struktūrai, turiniui, inovatyviems ir patraukliems informacijos pateikimo būdams. Informacijos čia ieško ugdymo įstaigų bendruomenių nariai – pedagogai, ugdytiniai, jų tėvai ir kiti lankytojai.

Lietuvoje valstybinės ir savivaldybių švietimo įstaigos, kurdamos savo svetaines, privalo vadovautis Bendrųjų reikalavimų valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainėms aprašu (2018). Jame, deja, apie svetainės kalbą ir jos taisyklingumą neužsimenama. Tačiau jau beveik tris dešimtmečius galiojančio Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo (1995, naujausia redakcija 2002) 22 straipsnyje nurodyta, kad Lietuvos visuomenės informavimo priemonės privalo laikytis taisyklingos lietuvių kalbos normų. Ši straipsnio nuostata taikytina ir svetainėms.

Straipsnio tikslas – aptarti lopšelių-darželių svetainėse skelbiamų tekstų kalbą. Siekiant šio tikslo, atliktas 147 Lietuvoje veikiančių lopšelių-darželių svetainių kalbos tyrimas. Jos pasirinktos atsitiktiniu būdu. Duomenys rinkti nuo 2022 m. sausio pradžios iki 2023 m. sausio pabaigos. Straipsnio apimtis leidžia paminėti tik labiausiai į akis krintančius dalykus, ypač tókius, kurie laikytini nemotyvuotais nusižengimais bendrinės kalbos normoms ar Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) patvirtintiems nutarimams.

Tyrimo rezultatai

Daugumoje nagrinėtų svetainių aptikta kalbos klaidų ir kitų netikslumų. Ypač gausu korektūros klaidų, atsiradusių dėl skubėjimo ar tiesiog neatidumo, pavyzdžiui, supainiojamos ar praleidžiamos raidės, nerašomi diakritiniai ženklai, pamirštami sakinio pabaigos ženklai: *lopšelio-darželio benruomenės* (=bendruomenės) nario; *iniaciatyvos* (=iniciatyvos) ir *atkaklumo vedami*; *Žiema ir sniegas mus* (=mums) dovanuoja puikų laiką lauke; „*Pelėdžiukų*“ (=„Pelėdžiukų“) grupės vaikai; *pievoje sutiktus vabzdžius* (=vabzdžius) ir kt.

1. Rašyba

Svetainių tekstuose daugoka rašybos klaidų: *Europos judriajai* (=judriajai) savaitei; *sudie, darželį* (=darželi); *ekologineme* (=ekologiniame) konkurse; *triūkus* (=trikus) su kamuoliu; *kūribingi* (=kūrybingi); *pavežėjimas* (=pavėžėjimas); *patirusios* (=patyru-

sios) auklėtojos; atėjo į **svėčius** (=svečius); miego **rėžimas** (=režimas); linksmi ir **net gi** (=netgi) truputėlį nuvargę; atsakėme į **atsiustus** (=atsiustus) laiškus ir kt. Kai kurias jų galima laikyti tiesiog skubėjimo ar apsirikimo klaidomis, o kai kurios rodo ir rašybos taisyklių – nosinių raidžių žodžio kamiene, įvardžiuotinių žodžių linksnių galūnėse rašybos ir pan. – neišmanymą. Dažnai nesiseka rašyti tarptautinį žodį *multimedija*: naudoja **multimedią** (=multimediją); pristatė **multimedią** (=multimediją).

Sunkumų kelia neigiamosios dalelytės *ne* rašyba: iš **nemažiau** (=ne mažiau) kaip trijų asmenų; **nemažiau** (=ne mažiau) kaip 4 kartus per savaitę; projektinės veiklos buvo **nemažiau** (=ne mažiau) spalvingos ir išradingos; širdimi galima pasakyti daug daugiau ir **nemažiau** (=ne mažiau) nuoširdžiai. Ji rašytina atskirai nuo kitų žodžių, kai sakinyje reiškia priešpriešą ar neigia sakomą dalyką. Atskirai dalelytė *ne* turi būti rašoma nuorieveksmio *veltui*: **Neveltui** (=Ne veltui) šių dienų svarbūs spėjimai; juk stengėmės **neveltui** (=ne veltui).

Peržvelgus beveik pusantro šimto svetainių, stebina įstaigų, dokumeūtų, švenčių, renginių, simbolinių pavadinimų ir kt. rašymo klaidų gausa.

1.1. Įstaigų pavadinimai

Primintina, kad tiesioginės reikšmės pavadinimo tik pirmasis žodis rašomas iš didžiosios raidės: *organizavo Lietuvos Futbolo Federacija* (=Lietuvos futbolo federacija); *apsilankė Šiaulių Teniso Akademijoje* (=Šiaulių teniso akademijoje); *Šiaulių Futbolo Akademijos* (=Šiaulių futbolo akademijos) treneriai; *Šakių Jaunimo ir Kūrybos Sporto Centre* (=Šakių jaunimo ir kūrybos sporto centre); su Kauno r. *Švietimo centru* (=švietimo centru); LR *Socialinės* (=socialinės) apsaugos ir darbo ministerija; *Garliavos Sporto ir Kultūros centras* (=Garliavos sporto ir kultūros centras). Kai kalbama apie įstaigos struktūrinį padalinį, iš didžiosios raidės rašomas pirmas jo pavadinimo žodis: *Lietuvos jūrų muziejaus delfinų terapijos centru* (=Delfinų terapijos centru).

Rašybos sunkumų kelia ir simboliniai įstaigų pavadinimai. Jie turi būti išskiriami lietuviškomis kabutėmis, o didžiąja raide rašomas tik pirmasis pavadinimo žodis: darželis „Pabiručių **Pasaulis**“ (=„Pabiručių pasaulis“); sporto klubą „**DŽIUGAS GYM**“ (=„Džiugas Gym“). Jei tekste simboliniai pavadinimai rašomi su kabutėmis, nebereiktų jų išskirti dar ir šriftu: *Lopšelio-darželio „UOSIUKAS“* (=UOSIUKAS; geriau – „Uosiukas“) bendruomenė kepė pyragus.

Nelietuviški programų ir pan. simboliniai pavadinimai originalo kalba taip pat rašytini kabutėse: *programą Zoom* (=„Zoom“); *socialinio-emocinio ugdymo programa Kimochi* (=„Kimochi“); *programos e-Twinning* (=„eTwinning“) projektai. Jei tekste pavadinimas vartojamas be nomenklatūrinio žodžio, prie nelietuviškų simbolinių pavadinimų pridedamos galūnės: *uždaras Messenger* (=„Messengerio“; mesendžerio) grupės.

Gana dažnai netaisyklingai rašoma teisinės formos *viešojo įstaiga* raidinė santrumpa: **VŠĮ** „Darželis“ (=VšĮ „Darželis“), **VŠĮ** „SAULĖ IR MĖNULIS“ (=VšĮ „Saulė ir mėnulis“); **VŠĮ** (=VšĮ) Valakupių reabilitacijos centro Kauno skyrius.

1.2. Dokumentų pavadinimai

Tiesioginės reikšmės dokumento pavadinimo, einančio po santrumpos LR, pirmas žodis nerašytinas iš didžiosios raidės: *remiantis LR Švietimo (=švietimo) įstatymu; įsigaliojus LR Švietimo (=švietimo) įstatymo pakeitimams; LR Vaiko (=vaiko) teisių pagrindų apsaugos įstatymas.*

Simbolinius dokumentų pavadinimus reikia išskirti lietuviškomis kabutėmis: *programa Zipio draugai (=„Zipio draugai“); sveikos gyvensenos ugdymo projekte "SVEIKATIADA" (=„Sveikatiada“).*

1.3. Antraštiniai pavadinimai

Nagrinėtose svetainėse kartais įvairuoja antraštinių pavadinimų rašyba – vienur vartojamos kabutės: *“Būgnai dunda - žemė bunda”*; *„Žiemos malonumai“*; *„Vaidiname vieni kitiems!“*, kitur – didžiosios raidės: *KELIONĖ Į PAŠILIŲ STUMBRYNĄ; UŽSIĖMIMAS „NUPIEŠK EMOCIJĄ“*. Skirtingi pavadinimai atrodo gana neįprastai, chaotiškai, tarsi juodraštiniai, ypač kai skiriasi net raidžių dydis.

Antraštiniai pavadinimai, pateikiami be teksto, kabutėmis neturėtų būti skiriami: *„Duonelė kasdieninė“ (=Duonelė kasdieninė)*. Be to, antraštinių pavadinimų pabaigoje taškas nededamas: *Lauko paroda „Tai kas gimsta iš snaigių“*. (=Lauko paroda „Tai, kas gimsta iš snaigių“).

1.4. Švenčių ir kitų svarbių dienų pavadinimai

Didžiąja raide turėtų būti pradkami švenčių vardų, atmintintų dienų pavadinimų pirmieji žodžiai: *Su rugsėjo (=Rugsėjo) 1-ąją!; Prieš užgavėnių (=Užgavėnių) šventę; Sausio 10 dieną minėjome Pasaulinę Sniego (=sniego) dieną; minima pasaulinė (=Pasaulinė) Dauno sindromo diena; paminėjo dieną (=Dieną) be automobilio; tarptautinę (=Tarptautinę) tolerancijos dieną; Tarptautinė Tolerancijos (=tolerancijos) diena.*

Bendriniai religinių laikotarpių pavadinimai rašomi iš mažosios raidės: *šventiniai Advento (=advento) rytmečiai; uždegė Advento (=advento) vainiko žvakelę.*

Švenčių pavadinimų nereikia skirti kabutėmis: *Rugsėjo 22 d. minima „Diena be automobilio“ (=Diena be automobilio).*

1.5. Renginių pavadinimai

Lopšelių-darželių svetainių tekstuose renginių simboliniai pavadinimai kartais išskiriami nelietuviškomis kabutėmis arba ir nelietuviškomis kabutėmis, ir didžiosiomis raidėmis, nors užtenka vieno kurio būdo, geriau – kabučių. Primintina, kad tais atvejais, kai prie renginio rašomi metai, prieš metus paliekamas tik tarpas, jokie papildomo ženklo nereikia: *akcija „Mažoji mylia -2022“ (=„Mažoji mylia 2022“); festivalį „Kaip mokam, taip šokam - 2022“ (=„Kaip mokam, taip šokam 2022“); festivalyje*

„**PAVASARIO DAINŲ PYNĖ-2022**“ (=„Pavasario dainų pynė 2022“); vaikų ir jaunimo folkloro festivalyje „**Baltų raštai-2022**“ (=„Baltų raštai 2022“).

Be gimininio žodžio rašomi renginių simboliniai pavadinimai turi būti linksniuojami: „**KALĖDŲ TAURĖ**“ **DRAUGIŠKOS VARŽYBOS** (=Draugiškos „Kalėdų taurės“ varžybos; Draugiškos varžybos „Kalėdų taurė“); „**VAIDINIMO KRAITELĖ**“ ŠVENTĖ (=„Vaidinimo kraitelės“ šventė; Šventė „Vaidinimo kraitelė“).

1.6. Grafiniai ženklai

Klystama rašant grafinius ženklus – brūkšnį ir brūkšnelį, kabutes, pasvirąjį brūkšnį, skliaustus ir kt. Kai rašomas brūkšnelis, iš abiejų jo pusių nereikia palikti tarpų. Dažnoje lopšelio-darželio svetainėje galima rasti pavyzdžių, kai netiksliai rašomas nomenklatūrinis šios ugdyimo pakopos įstaigos pavadinimas, sudarytas iš dviejų semantiškai lygiaverčių daiktavardžių. Galima pastebėti ir ilgą brūkšnį: **lopšelio – darželio** (=lopšelio-darželio), ir pasvirąjį brūkšnį: **lopšelyje/darželyje** (=lopšelyje-darželyje), arba variantą iš viso be jokio ženklo: **lopšelis darželis** (=lopšelis-darželis (1 pav.).

Kaip jau minėta, tekste nerekomenduojama žodžių skirti dvigubai: ir kabutėmis, ir kitokiu šriftu. To nepatartina daryti ir kuriant įstaigos logotipą (2 pav.).

1 pav. Netinkama rašyba be brūkšnelio

2 pav. Dvigubas pavadinimo išskyrimas

Brūkšnelis tinka tarp dviejų būdvardžių, kurie reiškia vieną tam tikro daikto ypatybę: **ekologinis – pažintinis** (=ekologinis-pažintinis) projektas; **edukacinė–pažintinė** (=edukacinė-pažintinė) programa; **pažintinė – edukacinė** (=pažintinė-edukacinė) veikla.

Įvairiai rašomos galūnės prie skaitmenų. Po arabiško skaitmens galūnę reikia rašyti nepaliekant tarpų iš abiejų brūkšnelio pusių: *paminėjome Sausio 13 – qjq* (=13-qjq); *Sausio 13 – oios* (=13-osios) rytą; *skirtas Vasario 16 –qjai* (=16-ajai). Kai skaitmenys romėniški, galūnių nereikia: **III-iasis** (=III) finalinis festivalis; *vaikų XI-osios* (=XI) „Futboliuko žaidynės“.

Brūkšnelis nevertotinas junginiams su būdvardžiu *elektroninis, -ė* trumpinti: *Jun-kitės prie e-deklaravimo* (=e. deklaravimo) sistemos; *daugiau informacijos e-paštu* (=el. paštu, e. paštu); *e-dienynas* (=e. dienynas, el. dienynas).

Nereikia rašyti brūkšnelio prieš sangražos dalelytę: *nepakankami ugdymo(-si)* (=ugdymo(si)) rezultatai; *kūrybingos asmenybės vystymui(-si)* (=vystymui(si)). Sangražos dalelytė prireikus gali būti suskliaučiamas skliaustais, nepaliekant jokių tarpų: *susitarta dėl ugdymo (si)* (=ugdymo(si)) kokybės.

Klystama rašant apimties brūkšnį: **rugsėjo – gruodžio** (=rugsėjo–gruodžio) mėnesiais; **2 – 3 m.** (=2–3 m.) vaikai; lapkričio **4–25** (=4–25) dienomis. Netinka vietoj apimties brūkšnio rašyti pasvirąjį brūkšnį: **2018/2019 m.** (=2018–2019 m.); *vaikui nuo 2 m. iki 5/6 m.* (=5–6 m.); *ugdymo periodo data: 2023-09-01/2024-08-31* (=nuo 2023-09-01 iki 2024-08-31; 2023-09-01 – 2024-08-31).

Rišliame tekste vietoj pasvirojo brūkšnio geriau vartoti skliaustus arba jungtukus *ar, arba*, kartais *ir*: Mokysis **bendrauti/bendradarbiauti** (=bendrauti ir bendradarbiauti); **ikimokyklinio/priešmokyklinio** (=ikimokyklinio ir priešmokyklinio) amžiaus vaikų kūrybinių darbų parodą; prisiminė **kosėjimo/čiaudėjimo** (=kosėjimo ir čiaudėjimo) etiketo principus. Rašant pasvirąjį brūkšnį tarp žodžių iš abiejų jo pusių reikia palikti tarpus. Be viso to, pasvirasis brūkšnys nevertojamas vietoj skliaustų, sangrąžos dalytei išskirti: *Modernizuojant **ugdymo/si** (=ugdymo(si)) aplinkas; Pagerėja vaikų **ugdymo/si** (=ugdymo(si)) ir personalo darbo sąlygos.* Nereikėtų šio brūkšnio painioti su brūkšneliu: **Lopšelyje/darželyje** (=Lopšelyje-darželyje) „Gintarėlis“.

Leidinyje „Lietuvių kalbos skyryba: taisyklės, komentarai, patarimai“ (Drukeinis 2020: 8) apibūdinama grafinė lietuviškų kabučių raiška – atidaromosios („) ir uždarnosios (“) kabutės (apačioje devynetukai, o viršuje šešetukai). Ši raiška buvo reglamentuota ir anksčiau – Lietuvių kalbos skyrybos taisyklėse, 2019 m. lapkričio 7 d. patvirtintose VLKK nutarimu Nr. N-8 (178). Tačiau dažnoje svetainėje vartojamos nelietuviškos kabutės: *lopšelio-darželio “Puriena” (=„Puriena“) bendruomenės nariai; „Vyturėlio” (=„Vyturėlio“).* Kartais vietoj atidaromųjų kabučių net parašomi du kabeliai: *muzikos mokyklos „Lyra” (=„Lyra“); lopšelyje-darželyje „Žilvitis” (=„Žilvitis“).*

1.7. Data ir laikas

Kai kuriuose tekstuose netinkamai rašoma data. Nors dažniausiai ji rašoma ilguoju būdu, pasitaiko ir trumpojo būdo atvejų, kai tarp skaitmenų grupių paliekami tarpai arba rašomi brūkšneliai be tarpų. Galima rasti pavyzdžių, kai skaitmenų grupės skiriamos taškais: **2022.12.16 – 2023.01.23** (=2022-12-16 – 2023-01-23) mūsų darželyje vyko [...] paroda.

1.8. Santrumpos

Tirtuose ugdymo įstaigų svetainių tekstuose dažniausiai vartojama žodžių *lopšelis-darželis* santrumpa *l.-d.* Nederėtų vartoti santrumpų *L/D, l/d* ar kt.: **L/D** „Čiauškutis” (=l.-d. „Čiauškutis“) *languose sužibo žvakių liepsnelės; l/d* „Žilvitis” (=l.-d. „Žilvitis“) *vyko rytmetis; l./d.* „Linelis” (=l.-d. „Linelis“); **l-d** (=l.-d.) „Šermukšnelis“; **LD** (=L.-d.) „Boružėlė“.

Santrumpa **STEAM** (angl. *Science, Technology, Engineering, Arts, Math*) turėtų būti rašoma didžiosiomis raidėmis: *skaitė pranešimą „Steam” (=STEAM) veiklos – patyrimai lauke“.*

1.9. Nelietuviškų žodžių dėmenų rašymas

Kartais kaip atskiri žodžiai parašomi nelietuviškos kilmės pirmieji sudurtinių žodžių dėmenys, dažniausiai *video-*: **video medžiagos** (=vaizdo medžiagos; videomedžiagos); **video įrašų** (=vaizdo įrašų; videoįrašų); **video pamokėles** (=vaizdo pamokėles; videopamokėles); **video konferencija** (=vaizdo konferencija; videokonferencija). Netaisyklingai parašomas ir dėmuo *eko-*: **eko sistemoje** (=ekosistemoje); **Eko madų** (=Ekomadų) šou; **eko kultūros** (=ekokultūros) mokymas. Kartais netaisyklingai rašomi ir dėmenys *mikro-*: **Mikro klimato** (=Mikroklimato); *audio-*: **audio aparatūra** (=audioaparatūra; garso aparatūra); **audio pasaka** (=audiopasaka; garsinė pasaka); **audio įrašo** (=audioįrašo; garso įrašo); *foto-*: **foto aparatą** (=fotoaparatą); **foto galerija** (=fotogalerija; nuotraukų galerija).

2. Leksika ir žodžių daryba

Nors leksika – bene labiausiai kintantis kalbos lygmuo, tačiau peržiūrėtose ugdymo įstaigų svetainėse rasta ne tik naujų skolintų ir (ar) išsiverstų žodžių, naujomis reikšmėmis vartojamų žodžių, bet ir tokių, kurie taisyti daugybę metų ir tarsi jau turėtų būti pasitraukę iš viešosios vartosenos. Čia gali rasti senųjų ir naujųjų svetimybų: *Visos darželio grupės*, **apart pačių mažiausių** (=išskyrus pačius mažiausius; išskyrus pačių mažiausių grupę (-es)), *vyko į kalėdinį spektaklį*; *interneto svetainės bei mobiliosios aplikacijos* (=programos) funkcionalumas; *vaikai patys gamino burgerius* (=mėsainius); *dainuos ir šoks bendruose flashmobuose* (=bendrose sulėktuvėse; bendruose žaibiškuose sambūriuose); **graffiti** piešiniai (=grafičiai); **nuotoliniu būdu online** (=nuotoliniu būdu) *vyko*; *nemokamas online užsiėmimas* (=nemokama nuotolinė pamoka, paskaita ar pan.); *atsinešė papkę* (=segtuvą); **VELYKINĖ PUZZLĖ** (=velykinė dėlionė); *dėliojo elektronines puzzle dėlionės* (=elektronines dėlionės); *tapę gamtos reindžeriais* (=prižiūrėtojais) ir *nusiteikę rimtiems stebėjimams [...]*; *Autorinis trainingas* (=Autoriniai (?) darbuotojų mokymai) „Nauji mokymo metodai ikimokyklinio ugdymo pedagogo darbe“; **webinaruose** (=internetiniuose seminaruose) ir mokymuose.

Galima rasti ir nuo seno taisomų vertinių: *Tokie išsireikšimai* (=posakiai; žodžiai) *net nesusimąstant yra nukreipti prieš vaikus; vartoti žargoninius išsireikšimus* (=posakius; žodžius); *Kai vaikai verbaliai negali išsireikšti* (=negali pasakyti žodžiu), *tai dažniausiai verkia; neužilgo* (=netrukus, greitai) *vėl galėsime pasimaudyti; Kartais į specialistus kreipiamasi pagalbos dėl vaiko elgesio, vienok* (=tačiau) *paaiškėja, jog elgesio modeliai yra panašūs; Viso* *ugdoma nuo 2022-09-01 112 vaikų* (=Nuo 2022-09-01 iš viso ugdoma 112 vaikų).

Svetainėse reikėtų atsisakyti tokių verstinių žodžių junginių: *Į šią grupę, kaip nekeista* (=nors ir keista, kad ir keista), *bus priimami visi norintys ir gerai nusiteikę žmonės; Kaip taisyklė*, (=Paprastai) *jeigu grupės auklėtojas mėgsta sukurti kažką iš neįprastos medžiagos, tai ir vaikai perima tokią patirtį; Šiame tinklalapyje yra daug aktualios informacijos kas liečia ekstremalias situacijas* (=, susijusios su ekstremaliomis situacijomis); *renģiamos taip vadinamos* (=vadinamosios) *"Zuikių mokyklėlės"* (=„Zuikių mokyklėlės“); *dalinasi grupės vaizdais, o taip pat* (=taip pat) *kartu su visais džiaugiasi.*

Yra netinkama réikšme vartojamų žodžių: **Apjungtos** (=Sujungtos) skirtingų veiklų erdvės; **Pagaliuku lėtai maišo ir stebi, kokie ornamentai gaunasi** (=išėina; kokių ornamentų atsiranda); **Piešiniai gaunasi** (=išėina; būna) unikalūs ir nepakartojami; kur **randasi** (=yra) sraigčių akys; **Mūsų darželis randasi** (=yra) Kauno miesto centre; **džiaugėsi netikėtu laimėjimu, kuris iššaukė** (=sukėlė) [...]; **Aplinka, kurioje vaikas jaučiasi mylimas, saugus ir sėkmingai besiadaptuojantis, iššaukia** (=sukelia) norą tyrinėti, smalsauti, pažinti pasaulį; **Naudojami** (-Taikomi) įprastiniai ugdymosi metodai ir būdai; **darbdavys neša pilną atsakomybę** (=yra (visiškai) atsakingas) už darbuotojus; **pergyveno** (=jaudinosi) priešmokyklinio ugdymo pedagogės; **Į sekantį** (-kitą, tolesnį) turą **praėjo** (=pateko) šeši kolektyvai; **sudalyvauti** (=dalyvauti) parodoje; **sudalyvauti** (=dalyvauti) konkurse; pažyma automatiškai **patalpinta** sistemoje (=įkelta į sistemą); **Draudžiama talpinti** (=skelbti) įžeidžiančių informaciją; **talpinamos** (=pateikiamos) įvairios nuorodos; **Renginio užmanymas** (=sumanymas) – susipažinti su tradicinėmis ir naujomis margučių marginimo technikomis; **tęsia užplanuotus** (=suplanuotus) renginius; **gamtos pažinimo veiklų metu** (-pažindami gamtą) vaikai atliko **eilę** (=daug) įdomių bandymų; **vienas iš keturių pilotinių** (=bandomųjų) lopšelių-darželių; **neužstatyti medinių tvorelių, kurios riboja pravažiavimą** (=įvažiavimą) į vidinius kiemelius; **Darželyje veikia sekančios** (=tokios, šios) grupės; **vieninga** (=viena, bendra) ugdymo programa; **Matomai** (=Matyt,) pedagogams neaišku; **Įstaigos kolektyvas pastoviai** (=nuolat) stažuojasi; už **ypatingai** (-ypač) gražią šventę; **Fizinis aktyvumas – ypingai** (-ypač) svarbus sveikos gyvensenos elementas.

Atkreiptinas dėmesys į prieviksmių **pakankamai** ir **teisingai** vartojimą netinkamomis reikšmėmis: **procesas užtrunka pakankamai ilgai** (-ilgokai; gerokai per ilgai; gana ilgai); **Ankstyvojo (iki 3 metų) amžiaus vaiko adaptacija darželyje – tai pakankamai ilgai** (-ilgokai; gana ilgai) trunkantis, tėvelių bei auklėtojų supratingumo ir jautraus reagavimo reikalaujantis, prisitaikymo procesas; **teisingai** (=tinkamai, taisyklingai, sveikai) maitintis; **Ar žinome (,) kaip teisingai** (=tinkamai) pasirūpinti mūsų vaikučių dantukais?

Patartina vengti sudurtinių būdvardžių su dėmeniu **bendra-** ir priesaga **-inis, -inė: bendrakultūrinę** (=kultūrinę; bendrosios kultūros; bendrakultūrę) kompetencijų; **Požiūris į pagrindinę vertybę – vaiką, bendražmogiškas** (=žmogiškąsias) vertybes, **apjungia** (=vienija) visus bendruomenės narius (paryškintas kabelis nereikalingas).

Žodžių darybos klaidų, palyginti su leksikos klaidomis, pastebėta nedaug. Kartais netinkamai parenkamas priešdėlis (**apjungti, užmanymas, sudalyvauti** ir kt.), retkarčiais – priesaga: **visi darželiečiai** (=darželinukai) su mokytojais dalyvavo pramogoje; **atestacinė** (=atestacijos) komisija; **Metodinis** (=Metodikos) kabinetas; **numatomi švietėjiški** (=švietimo, šviečiamieji) renginiai.

Esamojo laiko veikiamasis dalyvis **vedantysis** (-čioji) nevertotinas asmeniui pagal pareigas pavadinti: **Šventės vedantieji** (=vedėjai) – **Lašininis ir Kanapis; prisijungė prie šventės vedančiųjų** (=vedėjų) ir kartu dainavo; **Šauniosios renginio vedančiosios** (=vedėjos).

3. Gramatinės formos

Atkreiptinas dėmesys į skaitvardžių vartoseną su daugiskaitiniais daiktavardžiais: *sporto inventorių papildėme dovanotomis priemonėmis: **duviem** (=dvejais) dideliais ir mažais vartais; nuo **doiejų** (=dveju) iki trejų metų; prabėgus **trims** (=trejiems) metams.*

Rūšiai, išskiriamajai daikto ypatybei reikšti sudėtiniuose terminuose pamirštama vartoti įvardžiuotines formas: **interaktyvi** (=interaktyvioji) lenta; **neformalus** (=neformalusis) ugdymas.

4. Sintaksė

Kaip rodo tyrimo rezultatai, svetainių tekstų autoriams kelia sunkumų ir sintaksė. Retkarčiais netiksliai pavartojamas vardininkas: *padėti įveikti įvairius psichologinius sunkumus, **kurie** (=kurių) kyla šeimoje; Jiems kyla **klausimai** (=klausimų): kodėl tas vanduo naudingas; teikiant pagalbą anksčiau(,) nei atsiranda **problemos** (=problemų).*

Kalbant apie visumą, o ne apie dalį, be reikalo pasirenkamas kilmininkas: *Jų vartojimas turi **didelės reikšmės** (=didelę reikšmę) mūsų sveikatai; turi **lemiamos įtakos** (=lemiamą įtaką) vaikų socialinei, fizinei, pažintinei, kalbinei raidai. Klaidingas kilmininkas su veiksmožodžiu priėti: visi **priėjo vieningos nuomonės** (=priėjo prie vieningos nuomonės; vieningą nuomonę).*

Nemaža taisytinų sakinių su naudininku: *Užsiėmimai **fiziniam aktyvumui** (=Fizinio aktyvumo pamokos); didelis dėmesys buvo kreipiamas pedagogų kvalifikacijos **kėlimui** (=į pedagogų kvalifikacijos kėlimą); paskelbs numatytą temą ir ugdytinas kompetencijas (sritis), **kurioms** (=į kurias) bus kreipiamas dėmesys; Ypatingas dėmesys kreipiamas **vaikų saviraiškai** (=į vaikų saviraišką); Kilus **klausimams** (=klausimų), maloniai prašome kreiptis į savo grupių auklėtojas; Kontaktinis telefonas **pasiteiravimui** (=pasiteirauti); Registracija **priėmimui** (=Priėmimo registracija); Versija **spausdinimui** (=spausdinti); Sudaryti sąlygas tautos kultūros **vertybių puoselėjimui ir saugojimui** (=vertybėms puoselėti ir saugoti).*

Atkreiptinas dėmesys į junginius su veiksmožodžiu atstovauti: *mūsų **darželį** (=darželiui) atstovavo; komanda atstovavo **įstaigą** (=įstaigai); Komisijos pirmininkas atstovauja **komisiją** (=komisijai); atstovavimas **Lietuvą** (=Lietuvai) Briuselyje.*

Įnagininko klaidos retesnės: *Ugdyti **pasakų pagalba** (=pasitelkiant pasakas); Išsiaiškino, kad **akių pagalba** (=akimis) mes matome.*

Dažnos vietininko klaidos: *Dviejų savaitių **bėgyje** (=Per dvi savaites) ugdytiniai iš „Zuikučių“ grupės [...] pažino savo kūną bei pojūčius; Dviejų savaitių **bėgyje** (=Dvi savaites) buvo kalbama apie įvairias profesijas; Savaitės **bėgyje** (=Visą savaitę) bus žiūrimi filmukai; **Esmėje** (=Iš esmės) užduotys įvertintos pagal vertinimo rodiklius; Buvo paminėta Pyragų diena, kurios **eigoje** (=per kurią) visų grupių vaikai piešė, lipdė ar skanavo tikrus (?) savo atsineštus pyragus [...]; mokslo metų **eigoje** (=per visus mokslo metus) periodiškai tikrinami vaikų kalbiniai gebėjimai; Dalyvauti programų **įgyvendinime** (=įgyvendinant programą); siekiame sudominti vaikus ir sužadinti **juose** (=jų) norą domėtis inžinerija;*

Dirba direktoriaus pavaduotojo **pareigose** (=eina direktoriaus pavaduotojo pareigas; dirba direktoriaus pavaduotoju); *Adaptacija iš vaiko reikalauja didžiulių energetinių (=energijos) išteklių, **ko pasekoje** (=ir dėl to) organizmas persitempia; **To pasėkoje** (=Dėl to) išryškėja pagrindinė ugdymo paskirtis; Įstaigoje veikia 10 grupių, **tame tarpe** (=tarp jų, iš jų ir) 3 grupės vaikams, turintiems didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių; Organizuoti ugdymo proceso, **tame tarpe** (=taip pat) ir nuotolinio, įsivertinimą.*

Galima rasti netiksliai vartojamų prielinksnių: *aptariami du kartus **į** (=per) metus; Vaikų darželis dirba 10,5 val. **į** (=per) dieną; tėvai gali kreiptis **pas** (=į) mokytoją arba direktorę.*

Prisimintina, kuriuose sakiniuose tinka padalyviai, kuriuose pusdalyviai: *Dauguma pedagogų **geba kūrybiškai** organizuoti ugdomąją veiklą, **atsižvelgiant** (=atsižvelgdami) į ugdytinių poreikius bei gebėjimus; **Vadovaujantis** (=Vadovaudamasis (-si)) [...], skiriu [...]; **Vadovaujantis** (=Vadovaudamasis (-si)) planu Nr. AL-2539(5.50), sudarau darbo grupę.*

5. Skyryba

Dažnokai neskiriami šalutinio sakinio dėmenys: *Vaikai susidomėję **klausė ką** (=klausė, ką) veiks; **rungėsi kuri** (=rungėsi, kuri) komanda greičiau kamuoliu nugriaus plytų sieną; mes **suvokiame kokia** (=suvokiame, kokia) trapi yra Laisvė; pamatė **gardus kuriuose** (=gardus, kuriuose) jie gyvena; vaikai **suprato kaip** (=suprato, kaip) jie gali padėti neregiiui.*

Pasitaiko, kad kablelio trūksta net prieš jungtuką *bet*: *buvo ne tik **įdomus bet** (=įdomus, bet) ir naudingas. Galima rasti ir sakinių, kuriuose matyti ne viena skyrybos klaida: Šilalės lopšelio-darželio „Žiogelis“ logopedė 2023 m. vasario **13 – 25 d.** (=13–15 d.), kartu su ugdytiniais, dalyvauja Respublikinėje (=respublikinėje) ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų virtualioje kūrybinių darbų parodoje „Piešiniuose atgyja tarmiški žodžiai“, skirtoje paminėti Tarptautinę gimtosios kalbos dieną (=Tarptautinei gimtosios kalbos dienai) (paryškintų kablelių nereikia).*

6. Stilius

Lopšelių-darželių svetainių tekstai išsiskiria stiliumi. Juose gausu deminutyvų: *vai-kučiai, žaidimukai, pasakėlė, tėveliai, kiemelyje, čilba paukšteliai, žydi gėlytės* ir pan. Ir tai suprantama, nes tekstus kuria pedagogės, daug laiko praleidžiančios su ugdytiniais, taigi ir jų tekstų kalba artima darbo aplinkoje vartojamai kalbai.

Taip pat tekstuose gausu trumpųjų žodžių formų, būdingų šnekamajai kalbai. Dažnai trumpinamos vietininko, naudininko formos, kai kurios veiksmažodžių formos. Tokia šnekamosios kalbos elementų gausa taip pat, matyt, susijusi su tekstus rašančių pedagogų kalbiniais įpročiais.

Kitas įdomus reiškinys, pastebėtas tirtose svetainėse, – jausmaženklių vartoseną. Įprasta, kad šiais grafiniais simboliais ar jų deriniais el. komunikacijoje reiškiamas ar pastiprinamas pateikiamos informacijos turinys. Iš nagrinėtų pavyzdžių matyti, kad

Kviečiame į Rugsėjo 1-osios

šventę 😊

2022-08-24

3 pav. Jausmaženkliausios pavyzdys

Sudie, darželj!!! Išleistuvių šventė:)))

4 pav. Jausmaženkliai rašomi antraštiniuose pavadinimuose

šie nekalbiniai elementai į tekstą įterpiami sąmoningai, siekiant vaizdingumo, norint jį papildyti, kai kuriais atvejais – galbūt net patraukti dėmesį, paveikti skaitytoją (3–4 pav.). Kai kuriuose tekstuose emocijos reiškiamos ir skyrybos ženklais, pavyzdžiui, trimis šauktukais. Ugdymo įstaigų svetainėse, kurių pagrindinė funkcija – pateikti informaciją apie įstaigos gyvenimą valstybine kalba, jausmaženkliai, kaip ir deminutyvus, derėtų vartoti saikingai.

Apibendrinimas

Atsiradus internetui, atsirado ir didelė laisvė bei daug galimybių dalytis informacija. Lopšelių–darželių svetainės – elektroninė terpė, kurioje skelbiama informacija apie įstaigos gyvenimą, veiklos pokyčius ir kt. Atliktas beveik pusantro šimto lopšelių–darželių svetainių tyrimas leidžia daryti išvadą, kad jose skelbiami trumpi ir informatyvūs tekstai (išskyrus dokumentus ar kt.) rašomi paprasta kalba, dažnai gana aštima šnekamajai kalbai. Tačiau juose esama rašybos, skyrybos, leksikos, gramatikos, stiliaus ir kitų klaidų ar netikslumų. Dėl skubos ir noro kuo greičiau pasidalyti informacija kartais viešai paskelbiama neredaguotų tekstų, kuriuose apstu elementarių korektūros klaidų, keliančių chaotiškos informacijos įspūdį. Dugelių klaidų ištaisyti nesunku. Tai padaryti leidžia ir pati interneto terpė. Labiausiai kliūva klaidos, laikytinos bendrinės kalbos normų pažeidimais. Nors, didėjant atotrūkiui tarp kodifikuotų normų ir realiosios vartosenos, šiandienos visuomenėje vyrauja gana prieštaringos nuostatos kalbos taisyklingumo klausimu, tačiau kalbant apie švietimo įstaigų svetaines derėtų prisiminti, kad jos el. erdvėje turėtų visapusiškai reprezentuoti įstaigą, jų tekstai turėtų būti rašomi prestižine ir taisyklinga kalba.

Džiugina, kad tarp gausybės tirtų svetainių, esama ir tokių, kurios ne tik interaktyvios, įdomios, bet ir rengiamos sklandžia bei taisyklinga kalba. Tai rodo, kad lopšelių–darželių bendruomenėms svarbu puoselėti gimtąją kalbą, jaustis tikra švietimo įstaiga. Deja, tai rūpi ne visoms, kai kurių svetainių kalba rodo, kad dalis pedagogų stokoja žinių apie bendrinės kalbos normas.

Literatūra

Drukteinis A. 2020: *Lietuvių kalbos skyryba: taisyklės, komentarai, patarimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Aktualijos

Lietuvių kalbos draugijos skaitymuose – apie kalbos prestižą ir gyvybingąsias sekvojas

Vasario 28 d. į Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos (VDU ŠA) Adolfo Ramanausko-Vanago auditoriją rinkosi Lietuvių kalbos draugijos (LKD) 5-ųjų skaitymų dalyviai. LKD valdybos pirmininkės Genovaitės Kačiuškienės iniciatyva 2019 m. pradėti rengti skaitymai kasmet per Lietuvių kalbos dienas suburia LKD narius ir bičiulius padiskutuoti apie kalbą ir kalbos politiką, kalbai ir kultūrai nusipelnusių asmenybių įamžinimą. Šių metų skaitymai buvo išskirtiniai: juos surengė LKD Vilniaus skyrius – tai pirmas skyriaus renginys po ilgokos pertraukos, o skelbime nurodytas renginio pobūdis „diskusija su muzikiniais intarpais“ nuteikė laukti akademinų ir meninių dalykų dermės.

Renginio vedėjas LKD valdybos narys **Kęstutis Kaminskas** atkreipė dėmesį, kad pasirinkta tema „**Kalbinė įvairovė šiuolaikiniame pasaulyje: kalbų galia ir prestižas**“ – beveik tokia pat kaip 2019 m. Jono Jablonskio konferencijos. O prisiminus, kad 2019 m. Seimas patvirtino Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programą, beldžiasi klausimas: ką dar naujo galima pasakyti apie kalbos prestižą?

Kalbinami **Kęstučio Kaminsko**, diskutavo istorikas, dainuojamosios poezijos kūrėjas ir atlikėjas **Gytis Ambrazevičius**, aktorius, režisierius, dramaturgas **Andrius Darela**, filosofas, filologas, vertėjas, VU Filosofijos fakulteto profesorius **Naglis Kardelis**, LKD Vilniaus skyriaus pirmininkė, VDU ŠA Lituanistikos ir tarptautinių programų centro vadovė **Vilma Leonavičienė**, literatūrologė, vertėja, VDU ŠA profesorė **Gitana Vanagaitė**. Diskusija sukosi apie **Naglio Kardelio** pranešime išdėstytus teiginius, o į ją, kaip ir buvo žadėta, įsiterpdavo **Gyčio Ambrazevičiaus** atliekamos dainos pagal lietuvių autorių eiles.

Lietuvių kalba kalba pasauliui

Pasak **Naglio Kardelio**, didžiausias mūsų turtas – lietuvių kalba ir Lietuvos teritorija. Lietuvių kalbą turime saugoti, branginti ir puoselėti kaip savo dvasinę teritoriją, ginti jos sienas taip pat, kaip esame pasirengę ginti geografinę Lietuvos teritoriją.

Pasaulis domisi lietuvių kalba, nes tai archajiškiausia iš gyvųjų indoeuropiečių kalbų, kai kuriais atžvilgiais net archajiškesnė už senąją graikų kalbą ar sanskritą. Lietuvių kalboje sukaupta tūkstantmetė protėvių patirtis visada yra su mumis, ji papildoma ir nuspalvina mūsų šiuolaikinius ieškojimus.

Mokslininkas kalbėjo, kad akademinio požiūriu lietuvių kalbos vertė ir prestižas nekelia jokių abejonių. Vartant didžiuosius įvairių kalbų žodynus, kuriuose aiškinama ir žodžių kilmė, matyti, kaip dažnai tuose aiškinimuose remiamasi lietuvių kalbos

pavyzdžiais. Galėtų tuos žodynus atsiversti ir lietuviai, kurie gėdijasi lietuvių kalbos arba nesupranta jos vertės...

Lietuvos universitetuose studijuoja nemažai žmonių iš užsienio, gebančių ne tik susikalbėti lietuviškai, bet ir reikšti šia kalba subtilias, sudėtingas mintis. Lietuvių kalbos vertę supranta ir išeiviai, atrandantys lietuvių kalbą ir ją išmokstantys arba atgaivinantys. Geras pavyzdys – filosofas Algis Mickūnas, vėl išmokęs kadaise primirštą lietuvių kalbą ir dabar ja puikiai kalbantis. Pranešėjas citavo Algio Mickūno mintį, kad kitomis kalbomis mes kalbame apie pasaulį, o lietuvių kalba pati kalba pasauliui.

Kalbos prestižas ir universitetai

Naglis Kardelis kvietė atsigręžti į kultūros ir švietimo politiką, ypač aukštųjų mokyklų kalbų politiką. Lietuvių kalbai svarbu, kad būtų plėtojamos visos jos funkcijos, kad į ją nebūtų žiūrima tik kaip į gerbtiną objektą arba paprastą kasdienio bendravimo priemonę, ar dar blogiau – kaip į virtuvės kalbą, bet kad ji būtų aukštojo mąstymo, aukštosios patirties, tikrovės prakalbinimo kalba, metaforiškai tariant, kad lietuvių kalba nebūtų kaip pieniniai dantys vaikui, kurių jis netausoja, nes tikisi užsiauginti nuolatinčius dantis. Reikia galvoti, ką daryti, kad lietuvių kalba nebūtų suvokiama kaip pieniniai dantys, o tas, kuris kalba lietuviškai, – kaip akademinis pienburnis.

Pasak profesoriaus, nesunku pastebėti, kad dalis jaunosios kartos – mokinių, studentų – į lietuvių kalbą žiūri labai pragmatiškai, kaip į laikiną brendimo tarpinį, ties kuriuo neužsibūnama ir pamažu pereinama prie geresnės, prestižiškesnės kalbos. Tokia tendencija, nulemta globalizacijos reiškinių, pastebima ir kitose kultūrose.

Mokslininkas sakė matęs, kad mokiniai, atvykę į Vilnių studijuoti iš įvairių Lietuvos vietų, net ir iš gana nemažų miestų, gėdijasi savo gimtinės, savo šaknų, gėdijasi ir lietuvių kalbos kaip neprestižinės. Kalbėdami lietuviškai, skaitydami pranešimus lietuvių kalba, jie įterpia anglišku žodžių – ne dėl to, kad lietuviškų nemokėtų, bet tarsi siekdami atskleisti savąjį modernumą ir kosmopolitiškumą, savaip suvokiamą tinkamumą akademinėi karjerai.

Lietuvių kalba sparčiai kinta – ne tik žodynas, kirčiavimas, bet ir sintaksė, ta struktūra, kuri yra paskutinis kalbos gynybos frontas, paskutiniai apkasai, kuriuos apleidę prarastume lietuvių kalbą. Svarstymus apie taisyklingą kalbos vartojimą būtina sieti su valstybės ir universitetų kalbų politika. Universitetai yra autonomiški. Tai leidžia jiems liberaliau žiūrėti į Konstitucijos straipsnį, suteikiantį išskirtines teises valstybinei lietuvių kalbai, savaip brėžti kalbų prestižo ir kalbų vartojimo ribas. Visiškos kalbų lygybės įteisinimas universitetuose lietuvių kalbą nustumia į pašalį. Sudaromos sąlygos skaityti paskaitas, rašyti ir ginti disertacijas dažniau angliškai negu lietuviškai, nes neva angliškai, o ne lietuviškai yra *cool*, prestižas. Formali anglų ir lietuvių kalbų lygybė reiškia, kad anglų kalba neformaliai yra gerokai stipresnė negu lietuvių. Ir jeigu jaunimas mato tokią kalbų politiką, kad net Lietuvoje su lietuvių kalba toli

nenuvažiuos, jie ima orientuotis į anglų kalbą. Skandinavai jau patiria, kad jų kalbos akademinėje aplinkoje yra atsidūrusios paraštėse, akademinis mąstymas vyksta ne jomis, o anglų kalba.

Kalba kaip organizmas, kad išliktų gyva, turi nuolat augti, pirmiausia augindama savo žodyną ir tobulindama kitas raiškos priemones. Tam, kad lietuvių kalba išliktų gyva, ja reikia mąstyti apie pasaulį. Dėl to labai svarbu, kad ji būtų plėtojama akademinėje terpėje. Sava gerbiantys Lietuvos universitetai lietuvių kalbai turėtų suteikti daugiau teisių negu kitoms kalboms. Universitetai turi būti ta erdvė, kurioje aukštoji humanitarinė lietuvių kultūra plėtojama lietuviškai.

Oriai ir išdidžiai gyventi lietuvių kalbos namuose

Apibendrinamas **Naglis Kardelis** kalbėjo, kad mums reikia išsaugoti lietuvių kalbą kaip savo būties namus. Lietuvių kalba nėra muziejinis eksponatas, o mes nesame archajiški indoeuropiečiai. Turime mąstyti apie save kaip apie modernius žmones, turime ginti valstybinę kalbą, bet kratytis irzlaus, agresyvaus gynybiškumo, ieškoti kūrybingo, drąsaus santykio su kalba, kuris skatintų ją išlaikyti ne tik kaip vertą pagarbos ir dėmesio, bet ir kaip kalbą, kuria mes pasaulį prakalbiname geriau, įtaigiau, tiksliau negu kokia nors kita kalba. Lietuvių kalbos namuose mes turėtume gyventi oriai, išdidžiai, o ne augintis sparnus tam, kad tuos namus paliktume ir kad pragystuome kitomis, prestižiškesnėmis kalbomis.

Archajiškumas įkvepia kūrybiškumą

Kęstutis Kaminskas kalbėjo, kad teiginiai apie lietuvių kalbos archajiškumą jaunimui nebedaro įspūdžio: „Lietuvių kalba archajiška? O kuo čia didžiuotis? Kad esam pasaulio užkampis?“

Kita vertus, peršasi mintis, kad būtent archajiškumas padeda būti kūrybingiems, palaikyti kūrybingą santykį su kalba, vadinasi, ir su pasauliu. Pasak lituanisto, vaikystėje jį stebindavo, kad senelis su savo namiškiais, rodos, tokie archajiški ir neišsimokslinę, gebėdavo iš karto taikliai lietuviškai pavadinti pirmą kartą matomą reiškinį arba daiktą.

Gytis Ambrazevičius sakė, kalba ne augalėlis, kurį reikia popinti: už ją reikia kovoti ir jis kovoja dainomis. Kadaisė kalbėdamiesi su bičiuliu, irgi dainų autoriui ir atlikėjui, jie nutarė, kad kai kurie lietuvių atlikėjai kūrė angliškai, nes lietuviškai jiems tiesiog per sunku. Angliški žodžiai vienskiemeniai, dviskiemeniai, iš jų lengviau sukalti tekstą. Be to, tarp jaunųjų kūrėjų gana ilgai gyvavo nuostata, kad lietuviškos dainos tinkamos tik „Pūko radijui“. Bet pamažu žmonių, kuriančių lietuviškai, ėmė daugėti. Atlikėjas teigė: „Kuo toliau, tuo labiau suprantu, kad aš dirbu su tuo, su kuo labiausiai moku dirbti, – su lietuvių kalba. Angliškai gal ir gerai suprasčiau, bet nesu prasiu taip gerai, kaip lietuviškai. Ir neparašysiu angliškai taip, kaip lietuviškai.“

Gyčiui Ambrazevičiui svarbu ne tik lietuviški dainų tekstai, bet ir muzikos terminija. Prieš kurį laiką jis atkakliai aiškinosi su VLKK konsultantais, kaip versti terminą *bridge*, reiškiantį dainos struktūros elementą, sujungiantį du priedainius. Po kolegų apklausos ir ilgo susirašinėjimo atėjo atsakymas, kad turbūt labiausiai tinka *tiltas* arba *tiltelis*... Neaiškių muzikos terminų pasitaiko nuolat, pavyzdžiui, ar *pre-chorus* tinka versti *priešdainiu*?

O faktas, kad lietuvių kalba yra archajiškiausia iš gyvųjų indoeuropiečių kalbų, Gyčiui Ambrazevičiui apskritai neatrodo vertintinas kaip geras ar blogas – tai tiesiog faktas, ir viskas.

Naglis Kardelis pabrėžė, kad archajiškumas ir senumas – skirtingi dalykai. Archajiškumas reiškia, kad lietuvių kalboje yra įvairaus senumo elementų: vieni iš jų senesni už pačią lietuvių kalbą, siekia indoeuropiečių prokalbę, o kiti nauji. Senieji indoeuropiečių prokalbės elementai kalboje, kuri pati yra jaunesnė už juos, leidžia lietuvių kalbos sistemą suvokti kaip erdvinį kalbinį kūną, kuriame yra daugybė skirtingo senumo sluoksnių. Tokį būvį atspindi Algio Mickūno vartojama sąvoka *laikinis tankumas* (angliškai *temporal thickness* – galbūt tiktų ir *laikinė tankmė*, *laikinis gylis*). Metaforiškai kalbant, įvairaus senumo elementų sambūvis lietuvių kalboje primena Amerikoje, Kalifornijos ir Oregono valstijose, augančius sekvojų medžius: nors jų amžius siekia kelis tūkstančius metų, kai kurios jų šakelės ar spygliai – labai jauni. Kai kalboje vienu metu egzistuoja įvairūs skirtingo senumo sluoksniai, ji funkcionuoja kaip autentiškas organizmas, jungiantis įvairių kartų patirtį, dėl to archajiška kalba randa raiškos priemonių naujausiems dalykams išreikšti.

Žodis *archajiškumas* susijęs ne tik su senove, bet ir su pradmenimis. Graikų filosofai mąstė apie pradmenis kaip apie pamatinius būties dalykus. Archajiška kalba sutelkia ir palaiko būties pradmenis – tai, kas svarbu ir laiko patikrinta. Jeigu manoma, kad reikia kurti tik tai, kas atrodo labai šiuolaikiška, taip ateinama prie minties, kad protėvių dvasinė patirtis paseno ir nebėra svarbi. Tai veda prie kitos minties: ar tai, ką mes kuriame dabar, bus vertinga ateityje? Jeigu nuvertiname savo protėvius, tai ir mūsų palikuoniai nuvertins mus? Taip prarandama pagarba sau patiems, o mūsų pačių kūryba nuvertėja kaip efemeriška. Kita vertus, jei laikomės nuostatos, kad kalba saugo tai, kas vertinga, tada į savo kūrybą žiūrime kaip į procesą, kurio vaisiai bus svarbūs ir vertingi ne tik mums, bet ir mūsų palikuoniams.

Kalbos prestižas ir jaunimas

Gitana Vanagaitė savo svarstymus apie kalbos prestižą grindė bendravimo su studentais patirtimi. Pasak jos, kartais atrodo, kad dėstytojai ir studentai kalba tarsi skirtingomis kalbomis: žodžiai lyg ir lietuviški, bet už jų slypi visiškai kitokios tikrovės, ir jos kuo toliau, tuo mažiau turi sąlyčio taškų.

Kalba žmogui yra duotybė ir kažin ar gimti lietuviu yra didesnis prestižas negu prancūzu ar vokiečiu. Kalbos prestižas – sudėtingas kompleksinis dalykas, vargu ar pasiekiamas politiniais įrankiais. Tai pirmiausia priklauso nuo žmogaus. Kultūroje svarbu, kaip žmogus save suvokia, ko siekia. Jeigu jo tapatybė, jo vidaus pasaulis yra centimetro gylio, tikriausiai tokio gylio bus ir jo kalbos vertės ar prestižo suvokimas.

Vilma Leonavičienė teigė nepastebinti tokio atotrūkio tarp savęs ir studentų, kad jaustųsi nesuprasta. Jos manymu, kalbos prestižas turi būti ugdomas – politinėmis ar nepolitinėmis priemonėmis, per švietimo sistemą ar visuomenines organizacijas, asmeninėmis ar kolektyvinėmis pastangomis.

Dėstytoja sakė visada jaučianti atsakomybę už savo kalbą, nes kalba – tai žmogaus atspindys, jo veidas, jo dvasia. Kalba – pagrindinis dėstytojo darbo įrankis ir juo reikia rūpintis. Rodos, nuotolinės paskaitos be gyvo ryšio su klausytojais vargina, bukina, bet štai pasibaigus paskaitų moduliui ateina studentų vertinimai: kokia graži, aiški, taisyklinga dėstytojo kalba, ir tai verčia jaustis atsakingam – tas jaunimas mus girdi, tai juos veikia, vadinasi, ir mes, dėstytojai, ugdome kalbos prestižą. Ir jeigu dėstytojas kalbėdamas iš savęs reikalauja daug, tie, kurie patiki juo kaip asmenybe, iš savęs taip pat reikalaus daug. „Toks yra mano kalbos prestižo suvokimo kelias ir aš juo labai tikiu“, – sakė Vilma Leonavičienė.

Andrius Darela, grįžęs į Lietuvą iš Rusijos ir VDU ŠA kursuose išmokęs kalbėti lietuviškai, prisipažino: „Visą gyvenimą norėjau sugrįžti į Lietuvą. Man ir Lietuva, ir lietuvių kalba visada reiškė prestižą.“ Kaip žmogus, kuris nuolat mokosi kalbos ir ieško būdų, kaip ją geriau išmokti, jis nusprendė įstoti į Šaulių sąjungą: mat ten priimami tik mokantys lietuvių kalbą.

Kęstutis Kaminskas, plėtodamas mintį apie jaunosios kartos santykį su ankstesnių kartų patirtimi, įkūnyta kalboje, svarstė: ar tikrai jaunesiems lietuvių kalbos vartotojams visa tai nebėra reikšminga ir dėl to atrodo netinkama, nereikalinga? O gal yra kita priežastis? Gal jaunesnioji karta nebeaprepia ir nebepakelia vyresnių kartų patirties?

Gitana Vanagaitė pabrėžė: „Kai sakau, kad kartais nesusikalbame su jaunais žmonėmis, tikrai nenoriu pasakyti, kad tie jauni žmonės yra kuo nors prastesni. Tiesiog jų tikrovė kitokia, jų santykis su kalba ir pasauliu kitoks.“ Dabartinė realybė sudėtinga, nuolat kintanti, reikia mokytis į ją reaguoti, reikia lankstumo, pagarbos, tolerancijos... Yra ir dar vienas svarstytinas dalykas: ar reikia taip suabsoliutinti saviraišką per kalbą? Juk yra žmonių, kurių mąstymui kalbinė raiška per sudėtinga, jie turi vidinių kūrybinių galių, bet kalba – ne jų įrankis. Žmogus, kuris išreiškia savo jausmus piešiniais, vaizdais, judesiu, nebūtinai mąsto prasčiau ar yra mažiau kūrybingas.

Vilmos Leonavičienės manymu, kartų nesusikalbėjimą lemia tebevykstantis tikrovės ir kalbos virsmas – kaimo tikrovės ir kaimo kalbos traukimasis iš mūsų gyvenimo. Daug vyresnės ir vidurinės kartos žmonių tebeturi gyvą ryšį su kaimu. Jie brendo

kaimo kalboje ir su kaimo kalba, jie nesukūrė miesto kalbos, nes neturėjo galimybių ją kurti. Jų vaikai ir anūkai kuria kitokią kalbą, o vyresnieji sunkiai susitaiko su tuo, kad jaunimas tolsta nuo kaimo kalbos.

Kalbos prestižas, politinės priemonės ir šiek tiek biologijos

Kęstutis Kaminskas kvietė pasvarstyti, kiek prie lietuvių kalbos prestižo prisideda dvi savarankiškais įstatymais įsteigtos valstybinės kalbos reguliavimo įstaigos: Valstybinė kalbos inspekcija ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Naglio Kardelio manymu, tos institucijos reikalingos, bet tai neturėtų būti politinės prievartos įstaigos, nes tada jų veiklos rezultatas bus priešingas. Jei žmonės jaus grėsmę, kad „didysis brolis“ stebi kiekvieną kalbos vartotoją, jie gali pereiti prie kitos kalbos vien dėl to, kad nereikėtų kalbėti stėbima kalba.

Kalbant apie politinį santykį su kalba nereikėtų manyti, kad politikai turėtų imtis kokių nors drastiškų priemonių. Bet mūsų pačių santykis su kalba yra politiškas, mes patys esame politikos subjektai ir lietuvių kalbos ateitis priklauso nuo mūsų pilietinio brandumo. Mūsų politinis santykis su kalba turėtų būti pilietinis, turėtume jausti atsakomybę už kalbą, o ne palikti ją savieigai. Svarbiausias tikslas – kad Lietuvoje lietuvių kalba nebūtų diskriminuojama, kad ji būtų saugoma. Žinoma, turime būti tolerantiški kitomis kalbomis kalbantiems kitų tautų žmonėms, bet turėtume būti tolerantiški ir sau patiems, mąstantiems ir kalbantiems lietuvių kalba.

Kalbant apie apsaugą pravartu pasitelkti analogijų iš biologijos. Pavyzdžiui, skrendant į Havajus lėktuve būtina pildyti klausimyną, ar nesiveži kokių nors augalų sėklų ar kitų dalykų, kurie galėtų pažeisti tos trapios ekologinės sistemos pusiausvyrą, o atskridus lėktuvo vidus išpurškiamas dezinfekciniais purškalais, kad į aplinką nepatektų kokia nors infekcija ar invazinis virusas. Biologai, kalbėdami apie rūšių įvairovę ir skirtingą atsparumą, pabrėžia, kad vienos rūšys visur prisitaiko, o kitos yra trapesnės, todėl norint išsaugoti įvairovę ten, kur gyvena endeminės rūšys, reikia sudaryti joms geresnes sąlygas, o ne vienodas su invazinėmis rūšimis. Nereikėtų suprasti pažodžiui, kad kitos kalbos Lietuvoje yra invazinės rūšys, bet reikėtų žvelgti į Lietuvos teritoriją kaip į išskirtinai palankią lietuvių kalbai išlaikyti, teritoriją, kur lietuvių kalba neturėtų būti diskriminuojama. Mes, kaip piliečiai, turėtume padaryti viską, kas nuo mūsų priklauso, kad lietuvių kalba Lietuvoje nebūtų podukra. Šioje trapioje ir mažytėje teritorijoje lietuvių kalba turi turėti daugiau teisių.

Tiek pasakyta per porą valandų trukusį renginį. Vietoj išvadų ir apibendrinimų geriausiai tinka nugirstas besiskirstančių studentų klausimas: „Ar bus tęsinys?“

Parengė RITA URNĖŽIUTĖ

Mums rašo

Gimtosios kalbos šventė Pasvalyje

Jau aštuntą kartą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) rengiamose Lietuvių kalbos dienosė į daugiau kaip 4000 įvairiausių šiųmetinių renginių įsipynė ir Komunikacijos centro „Kalba. Knyga. Kūryba“ naujos knygų serijos „Kultūros studijos Panevėžyje“ dviejų leidinių „Jonas Jablonskis“ (2021) ir „Petras Būtėnas“ (2021) sutiktuvės, surengtos šventiniais Lietuvos vėliavos akcentais papuoštoje Pāsvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos Mokymų ir edukacijų erdvėje. Susirinkusiems Petro Vileišio gimnazijos mokiniams ir mokytojams, bibliotekos skaitytojams apie serijos knygas kalbėjo leidinių iniciatorė ir sudarytoja Lionė Lapinskienė, straipsnių autorės VLKK pirminkė Violeta Meiliūnaitė, LKD valdybos pirmininkė Genovaitė Kačiuškienė, renginį, pavadintą „Gimtosios kalbos šventė: Jonas Jablonskis ir Petras Būtėnas – mokytojai, kalbininkai“ vedė Pāsvalio Petro Vileišio gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja ekspertė Regina Grubinskienė. Janinos Degutytės eilėraščiu „Gimtoji kalba“ renginį pradėjo gimnazistė Goda Paušaitė, savo kūrybos eilėrašį „Tikiuosi, neišmoks“ perskaitė gimnazistas Erikas Atstupėnas, Lietuvos mokinių kūrybinių darbų konkūrsė „Kas man yra lietuvių kalba“ 2022 m. tarp 9–12 klasių dalyvių laimėjęs pirmąją vietą. Po Violetos Meiliūnaitės sveikinimo žodžių ir paaiškinimo, kas yra Lietuvių kalbos dienos ir jau keleri metai renkama Lietuvių kalbos dienų sostinė (kaip žinome, šiais metais ja tapo Gargždaĩ ir pirmąkart užsienyje Mažąja lietuvių kalbos dienų sostine paskelbtas Kāvano miestas Airijoje), dalyviai pakviesti pakeliauti naujųjų knygų puslapiais.

Knygų serijos „Kultūros studijos Panevėžyje“ sumanytoja ir leidėja, tyrėja, lituanistė, LKD Pānevėžio skyriaus narė Lionė Lapinskienė, kalbėdama apie du žymius kalbininkus – Joną Jablonskį ir Petrą Būtėną, mokytoją ir mokinį, pabrėžė, kad juos siejo ne tik meilė lietuvių kalbai ir rūpinimasis jos likimu, bet ir asmeniniai ryšiai, net gyvenimo tose pačiose vietose – Panevėžyje, Kaunė, Šiauliuosė, Vorėnežė ir kt. – vingiai. Kiek daugiau dėmesio skirdama pasvališkiui Petru Būtėnui, gimusiam Dovėduosė (Pāsvalio r.), Lapinskienė akcentavo daugiabriaunę Petro Būtėno asmenybę – kalbininkas, tautotyrininkas, lietuvių kalbos mokytojas, nepriklausomos Lietuvos savanoris, vertėjas, žurnalistas, visuomenininkas, redaktorius. Dėmesys šiam kalbininkui itin svarbus ir todėl, kad jo kūrybinis palikimas daugiausia tėra išlikęs rankraščiuosė, kurie tebesaugomi archyvų, bibliotekų ar muziejų fonduosė. Būtėnas 1944 m. išvyko į Vakarų Europą, paskui – į JAV, tad jo vardas sovietinėje aplinkoje beveik nebuvo minimas. Kalbininkas mirė 1980 m. Bostone, buvo palaidotas Toronte. Po šešiolikos metų, minint Petro Būtėno gimimo šimtmetį, sūnaus Donato šeimos pastangomis kalbininko palaikai iš Toronto buvo parvežti į Pānevėžį ir čia palaidoti Kristaus Karaliaus kapinėse. Vėliau Lietuvą pasiekė ir 140 dėžių kalbininko sukauptos archyvinės medžiagos...

Po LKD Pāsvalio Petro Būtēno skyriaus steigiamojo susirinkimo (iš kairės): Toma Mikalajūnaitė, Regina Grubinskienė, Genovaitė Kačiuškienė, Danguolė Abazoriuvienė

studiją apie Pāsvalio ir Pānevėžio krašto tarmės fonetiką ir siekęs visą tarmės garsyną atspindėti gausiais pavyzdžiais bei jų atitikmenimis kitose indoeuropiečių kalbose. Rankraščiuose rasti ir dvylikos Pānevėžio mokytojų seminarijos mokinių atostogų darbai, atlikti pagal mokytojo Petro Būtēno parengtą klausimyną.

Genovaitė Kačiuškienė prisiminė pasididžiavimo jausmą 1980 m. išgirdus, kaip palankiai disertacijos vadovas prof. Aleksas Girdenis įvertino pasvaliečio kalbininko Petro Būtēno straipsnį „Augštaičių tarmės okuojančios pašnektės sienos“ ir rekomendavo būtinai juo remtis moksliniuose tyrimuose. Pokalbį su auditorija kalbininkė baigė keletu su tarne susijusių klausimų: „Kokią šnektą kalbininkas Būtēnas vadino *prancūziškąja*? Ką galėtų reikšti žodžiai: *okuoti, okuojantis, -ė*? Ką apibūdina Būtēno vartojami terminai: *keimerinis, trinamasis, kimusis, bebalsis, švelnūs*? Ar žinote Būtēno užrašytų žodžių *kertė, kieminėti, mauroti, mukti, nebuvelis, purpsoti, vaikyti, zauksoti, žliaubti* reikšmes?“ Viltigai nuteikė faktas, kad daugelį pastarojo klausimo atsakymų gimnazistai žinojo...

Susirinkusią jaunimo auditoriją pralinksminusi savo straipsnio pavadinimu „*Ba-gutam i velns unt košė šik* arba panevėžiškių patarmės raiška internetiniame diskurse“ (beje, vaizdingas posakis paimtas iš Būtēno užrašytų pavyzdžių), Violeta Meiliūnaitė teigė, kad šiaurės panevėžiškių tarnei negresia joks išnykimo pavojus, nes ši tarmė, remiantis šiuolaikiniais moderniaisiais kalbos tyrimo metodais, priklauso vadinamosioms stipriosioms tarmėms, lengvai nepasiduodančioms nei kitų tarmių, nei bendrinės kalbos įtakai. Tai patvirtina ir virtualioje erdvėje esami tarmiški šiaurės

Genovaitė Kačiuškienė, kilusi iš Pāsvalio krašto, pasidžiaugė leidinių serijos idėja, skoningai išleistomis vertingomis knygomis apie Joną Jablonskį ir Petrą Būtēną. Būdama viena iš dešimties knygoje apie Petrą Būtēną skelbiamų straipsnių autorių, ji dėkojo Lionei Lapinskienei už sudarytą galimybę susipažinti su 170 lapų archyvinės medžiagos: ją nagrinėjant ir atsirado knygoje skelbiamas straipsnis. Išstudijuoti Petro Būtēno rankraščiai rodo, kad kalbininkas buvo puikus gimtosios tarmės mokovas, išmanęs smulkiausius fonetinius jos niuansus, net rengęs mokslinę

panevėžiškių pokalbiai, skelbiama grožinė kūryba, ir SMS žinutės, taip, matyt, atiduodant duoklę ir savo gimtajai tarmei, ir savotiškai „užsikoduojant“ nuo kitatarmių...

Apibendrinama renginį mokytoja Regina Grubinskienė priminė Jono Jablonskio sąsajas su Pėsvalio kraštu – kalbininko žmona Konstancija Sketerytė buvo kilusi iš Nereikónių kaimo. Jablonskių tuoktuvės vykusios Pėsvalio krašte, Švóbiškio evangelikų reformatų bažnyčioje. O ir pats Jablonskis dažnai lankęsis pas uošvius. Kalbininką Joną Jablonskį su Pėsvaliu sieja ir šiame krašte gimusio bei vaikystę praleidusio akių gydytojo Petro Avižonio (1885–1935) asmenybė. Mokydamasis Mintaujojė, gimnazistas Avižonis padėjo Jablonskiui redaguoti brolių Juškų žodyną, vėliau parašė „Lietuvišką gramatikėlę“ (1897), o ja Jablonskis pasinaudojo rengdamas Petro Kriaušaičio slapyvardžiu pasirašytą „Lietuviškos kalbos gramatiką“ (1901).

Baigiantis renginiui, pakylėti šventiškos nuotaikos ir išgirdę daug gražių žodžių apie kalbininkus Joną Jablonskį ir kraštietį Petrą Būtėną, Pėsvalio šviesuoliai įsteigė ilgai lauktą LKD Pėsvalio Petro Būtėno skyrių, taip atiduodami pagarbą ir savo gimtajai kalbai, ir įamžindami šio krašto kalbos mokovą ir tyrėją Petrą Būtėną. O ir renginyje dalyvavę gimnazistai galbūt papildys šios draugijos gretas. Tokių vilčių esama, tuo labiau, kad skyriaus pirmininke išrinkta jų mylima lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Regina Grubinskienė.

Už šiltą aplinką, jaukų pabuvimą kartu, ekskursiją po biblioteką ir atnaujintą rašytojo Mariaus Katiliškio erdvę nuoširdžiai ačiū Pėsvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos direktorei Danguolei Abazoriuvienei, Vartotojų aptarnavimo centro vyriausiajai bibliotekininkei Tomai Mikalajūnaitei.

GENOVAITĖ KAČIUŠKIENĖ

Bibliotekai gražintas Vytauto Vitkausko vardas

Minint Knygnešio dieną, Šiaulių r. savivaldybės Vytauto Vitkausko bibliotekoje vyko ilgai laukta vardo suteikimo bibliotekai šventė, simboliškai pavadinta sambūriu. Būtent šiuo žodžiu kuršėniškis profesorius Vytautas Vitkauskas vadindavo didesnius renginius ar šventes. Šia proga bibliotekos fasadą papuošė atnaujinta šviečianti iškaba. Šventėje atidengtas ir modernus Vytauto Vitkausko paveikslas, kurį sukūrė vaikų knygų autorius ir iliustruotojas Dainius Šukys. Pranešimus skaitė Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja Jolita Urbanavičienė ir kalbininkas Juozas Pabrėža. Susirinkusieji galėjo apžiūrėti stendinę parodą „Kuršėniškio kalbininko, profesoriaus Vytauto Antano Vitkausko gyvenimo ir veiklos momentai“.

Šiek tiek istorijos. 2012 m. gegužės 17 d. Šiaulių r. savivaldybės tarybos sprendimu Šiaulių r. savivaldybės viešosios bibliotekos (ŠRSVB) didžiausiam padaliniui – Kuršėnų miesto bibliotekai suteiktas profesoriaus Vytauto Vitkausko vardas. Vėliau, vykstant bibliotekos pertvarkai ir Šiaulių r. savivaldybės viešosios bibliotekos buveinė

Algis Vitkauskas prie Dainiaus Šukio sukurto Vytauto Vitkausko portreto

Vytautas Vitkauskas gimė 1935 m. rugpjūčio 1 d. Kuršėnuose, mirė 2012 m. vasario 18 d., palaidotas Kuršėnų miesto senosiose kapinėse. Labiausiai vertinamas kaip tarminės leksikografijos puoselėtojas, išleidęs „Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyną“ – pirmąjį Lietuvoje tarmės žodyną, didžiojo akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ žodžių rinkėjas, teksto rašytojas, redaktorius ir vyriausiasis redaktorius (nuo 17 tomo). Visa tai liudija, kad Kalba buvo didžioji jo gyvenimo meilė.

Ypatingas ryšys kuklųjį kalbininką siejo su gimtaisiais Kuršėnais – čia jis gimė, mokėsi, čia gyveno ir tebegyvena jo giminaičiai, čia rinko žodžius savo darbams. Čia jo amžino poilsio vietą lanko Lietuvos šviesuoliai, Kuršėnų miesto mokiniai. 2005 m. jo gimtinės bibliotekos ir miesto bendruomenės iniciatyva Vytautui Vitkauskui už nuopelnus savo miestui, Šiaulių kraštui ir Lietuvai buvo suteiktas Kuršėnų miesto Garbės piliečio vardas. O jis pats tais pačiais metais įsteigė savo vardu pavadintą premiją, skirtą gabiausiems Šiaulių r. jauniems filologams (nuo 2008 m. premiją perėmė Šiaulių r. savivaldybė).

iš Šiaulių miesto perkėlus į rekonstruotą pastatą Kuršėnuose, Vytauto g. 1, Kuršėnų biblioteka su fondais buvo integruota į ŠRSVB sudėtį, ir būtinybės veikti Kuršėnų padaliniui atskirai nebeliko. Atvėrus visuomenei naujojo bibliotekos pastato duris, inicijuota vieša konsultacija su rajono gyventojais dėl šios įstaigos pavadinimo. Įvertinus apklausos duomenis, dauguma respondentų pasisakė už Vytauto Vitkausko vardo gražinimą bibliotekai. 2022 m. gruodžio 20 d. Šiaulių r. savivaldybės taryba, atsižvelgusi į gyventojų balsavimą, patvirtino naująjį rajono viešosios bibliotekos pavadinimą – Šiaulių rajono savivaldybės Vytauto Vitkausko viešoji biblioteka.

Bibliotekos istorija neatsiejama nuo kalbininko, habilituoto humanitarinių mokslų daktaro profesoriaus Vytauto Vitkausko asmenybės. Dešimtmečius tęsėsi bibliotekos bičiulystė su šiuo žymiu kraštiečiu.

Naujai atidarytoje bibliotekoje deramai pristatomas Vytauto Vitkausko atminimas: laiptinėje – modernus Dainiaus Šukio sukurtas portretas, bibliotekoje – nuolatinė Vytauto Vitkausko memorialinė ekspozicija. Joje kaupiami ir eksponuojami kalbininko originalūs darbai, rankraščiai, asmeniniai daiktai, nuotraukos, dovanoti jo paties ar brolio Algio Vitkausko. Deja, liko tik prisiminimai apie jo nepalaužiamą valią, meilę lietuviškam žodžiui ir norą padėti vargo prispaustam žmogui. Tai žmogus, mylėjęs Lietuvą savo darbais ir įsitikinimais, o ne tuščiomis kalbomis. Žmogus, už viską labiau mylėjęs gimtuosius Kuršėnus, teatrą ir gražią taisyklingą kalbą.

ASTA GASIŪNIENĖ
Šiaulių rajono savivaldybės
Vytauto Vitkausko viešoji biblioteka

Svetur

Janio Endzelyno 150-mečio minėjimas Rygoje

Prieš 150 metų vasario 22 d. Vidžemėje, Kaugurų valsčiuje netoli Valmieros, pasaulį išvydo Janis Endzelynas (Jānis Endzelīns; 1873–1961) – žymus latvistas, baltistas ir indoeuropeistas. Kalbininko jubiliejus įtrauktas į 2023-ųjų metų UNESCO minėtinų dienų kalendorių.

Vasario 22–23 d. Rygoje įvyko tradicinė kasmet rengiama akademiko gimtadieniui skirta konferencija, prasidėjusi dar 1963 m. kaip Kalbos ir literatūros instituto Mokslo tarybos posėdžiai. Šių metų programoje – 43 dalyviai iš Latvijos, Lietuvos, Estijos, Čekijos, Ukrainos ir Vokietijos. Lietuvai atstovavusios Vilniaus universiteto, Lietuvių kalbos instituto ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto kalbininkės perskaitė penkis pranešimus.

Iškilinga ir įvairiapusė buvo konferencijos pirmoji diena Latvijos universiteto (LU) Didžiojoje auloje – erdvėje, kur ne kartą Endzelynui gyvam esant vyko iškilmingi jo jubiliejų minėjimai. Plenarinio posėdžio įžangoje LU Latvių kalbos instituto direktorė Sanda Rapa perskaitė Latvijos Prezidento Egilo Levito (Egils Levits) sveikinimą, taip pat pasveikino LU rektorius Indrikis Muižniekas (Indriķis Muižnieks). Latvių mokslininkų pranešimai plenariniame posėdyje atspindėjo sritis, kurias tyrinėjo Endzelynas: gramatika, dialektologija, senieji raštai, terminologija, kalbos kultūra. Baltų, ypač prūsų, onomastikos klausimus aptarė akademikė Grasilda Blažienė iš Lietuvių kalbos instituto. Charkivo universiteto Medijų studijos direktoriaus Mychailos Procenkos, atvykusio iš Ukrainos, pranešimas, parengtas su Serhijumi Kudelka, buvo skirtas Endzelyno gyvenimo Charkive laikotarpiui (1909–1920). Be abejonės, šandienos aplinkybėmis, kai Ukrainoje vyksta karas, neapsieita ir be platesnio konteksto – pranešėjas apžvelgė universiteto istoriją iki karo ir dabartinę padėtį. Nuliūdino ir sukrėtė tai, ką išgirdome ir pamatėme skaidrėse: kiek suniokota universiteto pastatų,

kokiomis sąlygomis dirba mokslininkai, dėstytojai ir studentai. Vis dėlto nudžiugino, kad yra išlikusi Endzelynei skirta atminimo lenta (jos dublikatas parodytas kalbininko 150-mečiui skirtoje parodoje LU Akademinėje bibliotekoje).

Vasario 23 d. konferencijos darbas lygiagrečiai vyko dviejose sekcijose, o kiekvienas iš posėdžių buvo skirtas vis kitai tematikai: onomastikos (vardai, pavardės, namų vardai ir kt.), gramatikos, tarmių, vadovėlių, terminologijos, skyrybos klausimams, taip pat Endzelyno ryšiams su kitų šalių kalbininkais. Pranešimų pagrindu parengti straipsniai bus spausdinami LU Latvių kalbos instituto žurnalo „Linguistica Lettica“ 2023 m. numeryje, skirtame žymiajam kalbininkui.

Po pirmosios dienos plenarinio posėdžio buvo pristatytas naujas LU Latvių kalbos instituto leidinys – Endzelyno rinktinių raštų keturių tomų (šešių knygų), išleistų 1971–1982 m., teminė ir vardų rodyklė. Tai ilgai lauktas leidinys, kurio, deja, nesulaukė vienas iš jo pradininkų Ojars Bušas (Ojārs Bušs; 1944–2017), o baigė sudaryti Dzintra Hirša ir Ingmaras Zemzaris (Endzelyno proanūkis). Rodyklės atsakingasis redaktorius Albertas Sarkanis džiaugėsi daug kruopštumo pareikalavusiu ir labai reikalingu darbu, taip pat priminė Lietuvos patirtį, kur rinktiniai raštai dažnai turi panašias rodykles. Darbui parengti buvo panaudota tikslinė auka, sukaupta Endzelyno paminklui, kurio taip ir nepavyko pastatyti. Tačiau Maija Sinka-Guobinia (Gobiņa), kuri rūpinosi kalbininko atminimo įamžinimu, kaip tam tikrą paminklą įvertino šią rodyklę.

Dar vienas ryškus, išliekamąją vertę turintis ir visuomenei prieinamas akcentas – Endzelynei skirtas pašto ženklas bei specialus vokas. Visi konferencijos dalyviai galėjo įsigyti ir antspauduotą pirmosios dienos antspaudu komplektą, ir atskirai ženklą ar voką. Pirmuosius proginius egzempliorius gavo LU rektorius ir LU Latvių kalbos instituto direktorė. Ženklas, kurio vertė 1,83 euro, išleistas 25 000 egzempliorių tiražu, o voko tiražas – 500 egzempliorių. Filatelijos leidinių dizaino autorė ir dailininkė – Lilija Dinerė.

Baigiamasis vasario 22 d. šventės renginys – visus metus vykusios Tarmybių talkos (latviškai *Apvīdovārdu talka*), kurioje kiekvienas galėjo siųsti tam tikroje teritorijoje vartojamus, bet į žodynus neįtrauktus žodžius, minėjimas. Šventiniame renginyje netrūko pasakojimų apie atsiųstas tarmybes (regionalizmus) iš visų trijų latvių kalbos tarmių – vidurio, lyviškosios ir aukštaičių. Skambėjo ir šių Latvijos kraštų dainos, kurias dainavo toms tarmėms atstovaujančios folkloro grupės. Renginį vedė aktorius Gundaras Abuolinis (Gundars Āboliņš). Laukiant žymiojo kalbininko 150-mečio Tarmybių talką praeitų metų konferencijoje paskelbė LU Latvių kalbos institutas, bendradarbiaudamas su UNESCO Latvijos nacionaline komisija, o ją rėmė Latvijos valstybės prezidento kanceliarija, Latvijos nacionalinis kultūros centras, Latvijos mokslų akademija, Zieduonio muziejus ir Latvijos Pasakotojų asociacija. UNESCO Latvijos nacionalinės komisijos generalinė sekretorė Baiba Molnika (Moļņika) šventėje dėkojo visiems talkos dalyviams ir apdovanojo padėkomis darbščiausius žodžių rinkėjus bei

savivaldybes, iš kurių talkininkų sulaukta daugiausia. Šis renginys priminė reikšmingą Endzelyno indėlį rengiant aiškinamąjį „Latvių kalbos žodyną“, kurį jis perėmė po Karlio Miūlenbacho (Kārlis Mīlenbahs) mirties (1923–1932 metais išėjo 4 tomai), o vėliau su Edyte (Edīte) Hauzenberga parengė du tomus papildymų (1934–1946). Tarmybių rinkėjų sukaupti žodžiai keliami į internetą (<https://apvidvardi.lu.lv/>), o talka šia švente nesibaigė – žodžius galima rinkti ir toliau.

Bendradarbiaujant su UNESCO Latvijos nacionaline komisija išleistas turiningas, tačiau kiek netikėtas leidinys – kalendorius, skirtas dviem jubiliatams: Endzelynui ir peizažistui, pedagogui, Latvijos dailės akademijos įkūrėjui ir jos rektoriui (1919–1934) Vilhelmui Purvyčiui (Purvītis), kuriam 150 metų sukako 2022–ųjų metų kovo 3 d. (ši data taip pat buvo paminėta UNESCO). Kalendoriuje sugretinami paveiksiai ir žodžiai: kiekvieną mėnesį iliustruoja dailininko paveikslas (beje, rasti kiekvienam mėnesiui tinkamą vaizdą neturėjo būti sunku, nes Purvyčio kūryboje gausu peizažų – sunkiau galėjo būti išsirinkti tinkamiausią) ir greta surašyti žodžiai (tarmybės), kuriomis galima apibūdinti vaizdą ar metų laikui būdingus reiškinius, pavyzdžiui, vasario mėnesį įdėti keturi žodžiai, pavadinantys šaltį arba stiprų šaltį. Visi šie žodžiai rasti minėtame Miūlenbacho ir Endzelyno žodyne.

Dar prieš konferenciją, vasario 17 d., LU Akademinėje bibliotekoje buvo atidaryta paroda „Kalbininkui Janiui Endzelynui – 150“, kuri supažindina ir su mokslininko biografijos faktais – vaikyste, mokyklos ir studijų laikotarpiu, – ir su įvairialype moksline veikla. Ypatingas dėmesys kreipiamas į jo sąsajas su universitetu. Eksponuojami dokumentai, laišakai, darbų rankraščiai ir pirmieji leidimai, vertimai, nuotraukos ir kita medžiaga.

Janio Endzelyno 150-mečiui buvo skirta ir kitokių renginių. LU Latvių kalbos instituto tyrėja Ana Vulcanė (Anna Vulāne) apie kalbininko gyvenimą ir veiklą parengė keturių pasakojimų ciklą Latvijos radijo laidoms. Ne kartą apie jį ir per radiją, ir įvairiuose susitikimuose pasakojo latvių kalbininkų gyvenimą daug metų tirianti Sarma Kliavinia (Kļaviņa). Kovo 16–17 d. LU Humanitarinių mokslų fakultetas surengė 58-ąją profesoriui Arturui Uozuolui (Ozols) skirtą tarptautinę mokslinę konferenciją „Gramatika ir žodžių daryba“, kur taip pat daug dėmesio buvo skiriama Endzelynui. Joje dalyvavo ir būrys kalbininkų iš Lietuvos. Konferencijos dalyviai galėjo apžiūrėti Endzelyno mokslinių darbų parodą, kurios garbingiausioje vietoje – „Latvių gramatikos“ antrosios dalies rankraštis. Jį buvo leista eksponuoti tik keturias valandas per dvi konferencijos dienas, ir tai tik po stiklu, kad jam nebūtų kaip nors pakenkta.

Prasmingai paminėtas Endzelyno jubiliejus – mokslinės konferencijos, rinktinių raštų rodyklės, pašto ženklo ir voko pristatymas, tarmybių rinkimo talkos renginys, pārodos – tapo švente ne tik Latvijos mokslininkų bendruomenei, bet ir visuomenei. Norėtusi, kad šis jubiliejus neliktų nepastebėtas ir Lietuvoje.

REGINA KVAŠYTĖ

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija

Apžvalga

Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow. Lietuvos nacionalinė
Martyno Mažvydo biblioteka, t. 1, nr. 20, 2021.

Kovo viduryje išleistas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (LNB) deimantinės atvirosios prieigos elektroninis periodinio mokslo žurnalo „Aktualu rytoj / *Relevant Tomorrow*“ t. 1, 20 numeris¹. Dvikalbio (lietuvių ir anglų) žurnalo tematika: medių ir informacinis raštingumas; informacinės aplinkos saugumas; komunikacijos (ypač politinės komunikacijos) procesai; skaitmenizacija ir skaitmeninė leidyba; bibliotekininkystė ir bibliografija; informacijos mokslų metodologija. Siekiant akademinio dialogo ir tarpdalykinių ryšių, žurnale taip pat skelbiami sociologijos, istorijos, politikos mokslų srities straipsniai, spausdinamos mokslo monografijų, studijų, išleistų Lietuvoje ir užsienyje, recenzijos ir anotacijos.

Naujausio „Aktualu rytoj / *Relevant Tomorrow*“ numerio branduolys – penki moksliniai straipsniai (vienas iš jų anglų kalba), parengti tyrėjų iš trijų šalies institucijų. Taip pat skelbiama šaltinio publikacija ir leidinio recenzija.

Mokslinių straipsnių dalis pradeda LNB tyrėjų Aušros Brazinskaitės ir Magnuso Tomo Kėvišo straipsniu „Ekspertinės švietimo institucijos Lietuvoje: Vyriausybės strateginės analizės centro (STRATA) indėlis formuojant nacionalinę švietimo politiką“. Tyrimo aktualumas grindžiamas tuo, kad nuo pat nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje vyksta diskusijos dėl švietimo sistemos tobulinimo ir su tuo susijusios reformos. Pagrindinė tyrimo išvada – neoptimistinė: STRATA indėlis į švietimo politikos sprendimų genezę menkas. Dažniausiai naudojami pirminiais STRATA surinktais ir apdorotais duomenimis, bet ne STRATA daromomis išvadomis ar rekomendacijomis.

Mokslinių straipsnių dalį tęsia Irinos Pocienės (VU) straipsnis „Žydų kultūros ir istorijos muziejai Europoje ir JAV XX–XXI a.: vaidmens kaitos diskurso analizė“.

Greta šių straipsnių publikuojami du tiesiogiai ir netiesiogiai temiškaai su LNB susiję straipsniai. Pirmasis – Daivos Janavičienės ir Dariaus Žiemelio (LNB) straipsnis „Bibliotekos veikla darnaus vystymosi kontekste: 2012–2021 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos veiklos metinių ataskaitų kokybinė analizė“. LNB veiklos analizę pratęsia šios bibliotekos mokslininko Kęstučio Šapokos straipsnis „Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos parodos „Chameleono spalvos“ koncepcija: Lietuvos sovietinė fotografija kaip 1978–1982 m. ideologinės tikrovės konstruktai“. Mokslinių straipsnių dalį užbaigia Karolio Jonučio (Klaipėdos universitetas) anglų kalba publikuotas straipsnis „Populizmas ir sąmokslų teorijos: Lietuvos šeimų sąjūdžio atvejais“.

„Šaltinio publikacijos“ skiltyje skelbiama Andriaus Vaišnio (VU) parengta šaltinio publikacija, kurioje pateikiami autentiški Vytauto Žemkalnio-Landsbergio atsiminimai apie žymiausią XX a. Lietuvos kalbininką Joną Jablonskį. Pradžioje pristatant rankraščio istoriją rašoma, kad

¹<https://journals.lnb.lt/relevant-tomorrow/issue/view/no20>

jis saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyvo fonde tarp Gabrieliaus Žemkalnio-Landsbergio (1929–2017) dokumentų. Rankraščio autorius mini, kad 1977 m. jo publikacija „Literatūroje ir mene“ buvo netiksli, todėl jis nutaręs tekstą pataisyti. Aprašomos Jono Jablonskio gyvenimo detalės, bendravimo stilius, minimos kitos XX a. tarpukario kultūros asmenybės.

„Recenzijų“ skiltyje skelbiama ilgametės LNB darbuotojos ir ISO Lietuvos nacionalinio technikos (LST TK) 47 komiteto ekspertės Dalios Jaskonienės parengto elektroninio leidinio „Lietuvos informacijos ir dokumentavimo standartų žinynas“ recenzija. Jos autorė Violeta

Černiauskaitė (LNB) šį leidinį aktualizuoja ne tik kaip profesinį informacijos šaltinį. Jis laikytinas ir dar viena LNB standartizacijos ekspertų parengta aktualia informavimo priemone, stiprinančia suinteresuotųjų subjektų paiešką bendros tarpinstitucinės ir tarptautinės profesinės ekspertinės veiklos plėtrai.

LNB maloniai kviečia autorius teikti savo darbus žurnalui „Aktualu rytoj / *Relevant Tomorrow*“, kurio per metus išleidžiami du numeriai. Leidinys laisvai prieinamas LNB svetainėje (žr. meniu juostoje *Mokslas / Mokslų leidiniai / Mokslų žurnalas „Aktualu rytoj“* arba <https://journals.lnb.lt/>).

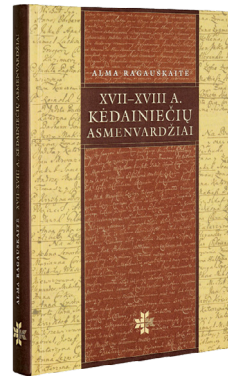
DARIUS ŽIEMELIS

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Alma Ragauskaitė. XVII–XVIII a. kėdainiečių asmenvardžiai.

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022. 301 p.

Istorinio vardyno tyrimas yra kruopštus, reikalaujantis daug laiko ir istorinės, kultūrinės, kalbinės nuovokos darbas, o sulaukus tokio pobūdžio leidinių pirmiausia apima pasididžiavimo jausmas, ir tik vėliau, įsiskaičius, ateina supratimas apie lietuviškų pavardžių formavimąsi, jų dermę su pasaulio asmenvardžių raida. Lietuvoje nėra daug vardyno tyrėjų, todėl pasirodžiusi Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus vyresniosios mokslo darbuotojos Almos Ragauskaitės monografija „XVII–XVIII a. kėdainiečių asmenvardžiai“ vertinga ne tik mokslo bendruomenei, bet ir visuomenei, besidominčiai asmenvardžių raidos istorija, tautinės tapatybės įrašais ar nuorodomis rankraštiniuose šaltiniuose. Ši monografija yra antroji, tai kryptingo mokslininkės darbo tęsias. Pirmoji monografija – „XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai“ (2005). Kėdainiečių asmenvardžius po trupinėlių teko rinkti iš šaltinių, išsibarsčiusių po įvairias saugojimo vietas: Vilniaus universiteto, Martyno Mažvydo, Vrublevskių bibliotekų Rankraščių skyrius, Jėzuvainių ir Švenčionių bažnyčių archyvus ir Lietuvos vals-

tybės istorijos archyvą, kuriame saugomi daugelio Lietuvos vietų – Joniškio, Merkinės, Plūngės, Tytuvėnų, Krakių, Šiluvos, Žagārės ir Kėdainių santuokų ir krikšto knygų, aktų knygų rankraščiai. Tų rankraštnių šaltinių, parašytų lenkų ir lotynų kalbomis, autorė perskaitė net 58! Kas yra bent kiek skaitęs tokių rankraščių, žino, koks tai vargas akims ir sunkus perskaitymo darbas. Knygoje yra ne vieno tokio rankraščio iliustracija.

Monografijoje tiriama 2114 kėdainiečių (vyrų ir moterų) užrašymų (įvardijimų), kreipiamas

dėmesys į asmenvardžių formų variantus, reikalingus lingvistinei analizei. Remiamasi kelių kartų tyrėjų darbais: nuo asmenvardžių tyrimų pradininko Kazimiero Būgos iki šių darbų tęsėjų – Petro Joniko pirmojoje nepriklausomoje Lietuvoje, sovietų okupuotoje Lietuvoje – Vitalijos Maciejauskienės, Aleksandro Vanago, vėliau, jau atgavusioje nepriklausomybę Lietuvoje, – Zigmo Zinkevičiaus, Jono Palonio ir dabartinių vardyno tyrėjų: Jūratės Čirūnaitės, Aušros Žemienės, Daivos Sinkevičiūtės, Nerijos Bartkutės ir kt.

Remdamasi istorikų darbais autorė primena, kad XVII a. (nurodomi 1655 m.) Kėdainių miestas „buvo pasiekęs klestėjimo viršūnę: čia buvo apie 500 namų, 4–5 tūkstančiai gyventojų, 10 cechų, apie 300 amatininkų, 6 prekybos aikštės“ (p. 23). Gyventojų etninės sudėties būta įvairi: žydai, vokiečiai, škotai, nedidelė rusėnų bendruomenė ir lietuviai. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Kėdainiai buvo ne tik svarbus evangelikų reformatų, bet ir lietuviškos raštijos centras.

Kokios kėdainiečių lietuvių pavardės pateko į rašytinius šaltinius, tokią vardyno raidą galima įžvelgti nuo XVII a. iki dabarties. Be to, galima sužinoti įvairiatautės miesto bendruomenės įvardijimus. Monografijoje pateiktos ne tik to meto rankraščiuose rastos užrašytos lietuvių, vokiečių, škotų pavardės, bet (ir tai labai svarbu) ir aptariama, kaip XVII–XVIII a. vyko lietuviškų asmenvardžių, nors visaip slavintų ir užrašytų slaviškai, sisteminimas, paremtas pasauliniu dvinariu asmens įvardijimo modeliu, kuriuo remiamės iki šiol.

Nusikelkime į XVII a. Kėdainius – ne tik lietuvių raštijos, bet ir lietuviškų pamaldų ir joms reikalingų knygų rengimo centrą. Kėdainių istorinio valsčiaus gyventojai, kaip rašoma monografijoje, XVII a. dar nebuvo labai suslavinti, todėl kėdainiečių vyrų įvardijimas gana lietuviškas. Pirmiausia minėtinos vyrų pavardės su lietuviškomis galūnėmis *-a*, *-as*, *-is*, *-(i)us*, pavyzdžiai: *Maczul Wetra*, *Jan Girgzdas*, *Janis Pamplis*, *Mikolaj Markozęty*, *Adam Krewcius* (p. 37). Buvo

pavardžių su lietuviškomis priesagomis *-aitis*, *-ėnas*, *-onas*, *-(i)ūnas*, pavyzdžiai: *Karol Benajtis*, *Bartłomey Luben*, *Adam jakubonis*, *Bartłomey Satkun* (p. 133, 139, 150, 193). Vyrų įvardijimai, kaip rašoma monografijoje, buvę sudaromi iš dviejų antroponimų (vardo ir pavardės), o jų kilmė buvo įvairi. Skiriami patroniminiai, nepatroniminiai ir lenkiško *-sk-* tipo priesaginiai įvardijimai, pavyzdžiai: *Bartłomiej Lukafzewicz*, *Stanisław Kubilius*, *Jan Takszewski* (p. 112, 113, 114). XVII a. rankraščiniuose šaltiniuose retai pasitaikęs ir kėdainiečių vyrų įvardijimas trimis asmenvardžiais, pavyzdžiai: *Jan Dunayko Wilkiki* arba *Matys Ambrozewicz Bedewaytyś* (p. 115). Kaip rašoma monografijoje, XVII a. vyravo dvinaris kėdainiečių įvardijimas: tokios vyrų pavardės sudarė 92,36 proc. Iš dabarties žvelgiant į vyrų pavardes, matyti, kad nuo XVII a. praradome pavardes *Krzysztoff Błoznaytis*, *Walis Partykonis*, *Jan Benkun*, *Tomaż Zemliunos* (p. 137, 140, 90, 139). Išnyko ir dalis asmenvardžių su priesagomis *-iškis*, *-elis*, *-elė* arba dūrinių, pavyzdžiai: *Krzysztoff Jomantyszkis*, *Stanisław Szukiszkis*, *Vrban Ruksztela*, *jus Grynczunelis*, *jędrzey Kuczulętyś*, *Mikolaj Mitkobernis* (p. 141, 142, 143, 144). Kilmės požiūriu XVII a. kėdainiečių vyrų asmenvardžiai buvę trejopi: lietuviškos, nelietuviškos ir neaiškios kilmės. Įdomus mokslininkės pasakojimas, kaip teko atkurti aštuonias senąsias dvikamienes pavardes, kaip antai: kilm. l. *Pawła Narużewiczsa* *Norušas, *Norušis, *Bartłomiej Rymdeyko* *Rimdeika, *Walenty Tautkun* *Tautkūnas ir kt. (p. 160).

Nemaža dėmesio skirta pravardinės kilmės kėdainiečių vyrų pavardėms, o iš jų lietuvių vardynas jau yra netekęs šių: *Grygier Birbiżkis*, *Maciej Darzgalis*, kilm. l. *Adama Gumba*, *Jan Katynaytyś*, *Masis Tekielis* (p. 160, 161, 162, 165). Neliko ir išpudingosios *Grýg Mefzliasubinis* (p. 163). Kai kurios, kad ir pakitusios, išliko nuo XVII a. iki mūsų dienų, pavyzdžiai: iš buvusios pavardės **Kurpalis* turim pavardę *Kurpaitis*, iš **Pempelė* – *Pėmpė*, iš **Šiurpa* – *Šiurpīniskas*, iš **Šukiškis* – *Šukys* (p. 167).

XVII a. kėdainiečių vyrų pavardžių net 70,16 proc. yra nelietuviškos kilmės, t. y. sudarytos krikščioniškų ar slaviškų vardų pagrindu, pavyzdžiui: kilm. l. *Jana Bartaszewicza, Mikolaj Tomaszewicz* arba slaviškų apeliatyvų *Jan Orłowski, Stanislaw Wysocki* (p. 168, 169). Kaip vardyne atsispindi tautos istoriniai kataklizmai, iškalbingai parodo monografijoje pateikiami faktai: palyginus rankraštiniuose šaltiniuose XVII a. rastas lietuviškas kėdainiečių vyrų pavardes su XVIII a. duomenimis, lietuviškų pavardžių sumažėja nuo 245 (25,65 proc.) iki 49 (14,58 proc.).

Gana įvairus ir spalvingas XVII a. kėdainiečių moterų įvardijimas. XVII a. jos galėjo būti įvardytos penkeriopai. Pirmiausia – vienanariškai – vardu (tokių tradicinių vardų nurodoma 15 (*Elżbieta, Barbora, Kotryna, Magdalena* ir t. t.). Deminutyvinėse vardų formose *Giendrula* *Geñdrė, *Katrýnela* *Kotrynà, *Paliuła* *Pālė matyti, kaip išsaugotas vakarų aukštaičių šiauliškių pietiniam plotui būdingas kietasis l (p. 179–180). Kėdainietės moterys galėjo būti įvardytos ir dviem asmenvardžiais – vyro vardo ir pavardės junginiu, pavyzdžiui: *Grehorowa Sruogewiczowa* (p. 181). Beje, slaviškos priesagos skyrė merginų ir moterų pavardes: *-owa* žymėjo ištėkėjusią, *-owna* – netekėjusią. XVII a. būta ir trinario kėdainiečių moterų įvardijimo, kai prie pavardės buvęs pridėdamas prievardis *wdowa* (našlė). Keturnari įvardijimą sudarydavo krikščioniškas vardas, pavardė pagal tėvo pavardę, du asmenvardžiai pagal vyro vardą ir pavardę, pavyzdžiui, *Zofia Jasulacyciowna Andrzejowa Jutewiczowa* (p. 183). Prie tokio keturnario įvardijimo pridėjus prievardį *wdowa* (našlė), būtų penkianaris moters įvardijimas.

Monografijoje rašoma, kad XVII a. netekėjusių ir ištėkėjusių moterų pavardės, nors užrašytos slaviškai, turi lietuvišką pradžą. Netekėjusių moterų pavardės sudarytos su vakarų aukštaičiams būdingomis tarminėmis priesagomis *-aičia, -yčia, -(i)učia*, pavyzdžiui: *Paliuła Budraycia, Barbora Sabulica, Anna Girniucia* (p. 184, 185, 199). Ištėkėjusių moterų šeiminė padėtis nurodoma priesagų *-ienė, -(i)uvienė* vediniais, pavyzdžiui:

Zophia Darguzienia, Anna Luźynienie (p. 197). Pavardžių su priesagomis *-ienė, -(i)uvienė* užrašyta Plūngės, Tytuvėnų, Žagārės bei kitų Lietuvos vietų rankraštiniuose šaltiniuose. Pasirodo, kad XVII a. kėdainiečių merginų ir moterų dvinarės pavardės sudarė tik 16,67 proc., o XVIII a. tokių įvardijimų padvigubėjo ir jie sudarė 36,09 proc. XVIII a. atsisakoma prievardžio *našlė*, bet tarp moters vardo ir pavardės ima rasti šeimos ar giminės nuoroda. Taigi kėdainiečių moterų įvardijimas, kad ir įvairuodamas, bet dvinariškėjo, asmenvardžių sudarymo sistema vienodėjo ir XVIII a. dažnesnis buvo dvinaris (vardas ir pavardė) įvardijimas, pavyzdžiui: *Anna Illewiczowna, Magdalena Wirbalowa* (p. 202).

Įdomus monografijos skyrius „Kėdainių škotų pavardės“. Jame rašoma, kad nuo XVII a. rankraštiniuose šaltiniuose atsiranda škotiškų (ir pavienių anglišių) pavardžių. Remiantis istorikų tyrimais, škotai jau nuo XIV–XV a. prekiaavo ir su Lenkija, ir su Rytų Prūsija. XVII–XVIII a. Kėdainiuose „škotų bendruomenė buvo viena žymiausių Pabaltijo ir Skandinavijos regionuose“ (p. 43). Manoma, kad apie 1655 m. „Kėdainiuose galėjo gyventi 200–300 škotų“ (p. 43). Mieste apsigyvenusių škotų įvardijimas jau buvęs dvinaris ir pavardės perteikiamos iš kartos į kartą. Škotai (minimi ir angliai) rankraštiniuose šaltiniuose dažnai turėję tautybės nuorodą: lenk. *szkot, szot, z naciej szkotskiej*, lot. *scotus*, pavyzdžiui: *Jan Chapman Szkot; johan niekiel scotus* (p. 47, 48). Škotų vyrų, kaip ir kėdainiečių lietuvių vyrų, pavardės dvinarės, pavyzdžiui: *Jan Farsay, Wilim RoŹ* (p. 56). Nors Kėdainių škotai saugojo savo tautinę tapatybę, pasitaikydavo ir mišrių santuokų, tad kai kurios pavardės galėjo patekti į lietuvių vardyną. Škotiški moterų asmenvardžiai dažniausiai rašyti pagal lenkų tradiciją, pavyzdžiui: *Zofia andersonowa, Catharina Kraiczmanowna* (p. 60, 61). Tirtuose šaltiniuose škotų pavardės perteiktos lenkiškai ir lotyniškai, labai retai išlaikyta autentiška kalba. Toks užrašymas įvairavimas galėjo būti susijęs su tuo, kad raštininkams buvę sunku užrašyti neįprastus asmenvardžius, todėl

jie slavinti. Škočių vardai ir pavardės suslavintos labiau nei vyrų, ir pagal lenkų pavyzdį, ir pagal lenkišką rašto kultūrą. Todėl škotės, kaip ir kėdainietės lietuvės, rankraštiniuose šaltiniuose įvardytos ir įrašytos dvinariškai, trinariškai, keturnariškai, kiek rečiau – vienanariškai. XVII a. pabaigoje išmirė kunigaikščių Radvilų giminės Biržų–Dubingių šaka, o po Šiaurės karo ir 1710 m. maro epidemijos škotų pirkliai atsidūrė beveik prie bankroto ribos. Manoma, kad didžioji dalis šių kitataučių išvyko – XVIII a. savo veiklą perkėlė į Karaliaučių, kur vertėsi medienos plukdymu ir prekyba. Apie škotų gyvenimą Kėdaičiuose dabar liudija tik šotiškoji architektūra.

Skyriuje „Kėdainių vokiečių pavardės“ sužinome, kad Lietuvoje didžiausios vokiečių liuteronų bendruomenės buvo įsikūrusios Vilniuje ir Kaune, bet vokiečių gyventa ir Šiaurės Lietuvoje (Biržuose, Saločiuose, Nemunėlio Radviliškyje, Žeimelyje, Skuodė) bei pietvakarinėje dalyje (Virbalyje, Tauragėje ir kt.). Kėdaičiuose vokiečių galėjo rasti po 1629 m. Kadangi liuteronų dvasininkai dažniausiai buvo vokiečių kilmės, tai ir vokiečių vyrų dvinarės pavardės užrašytos, autorės teigimu, nesuslavintos, pavyzdžiui: *Jan Borman, Johan Gotfryd* (p. 73). Žinoma, kad vokiečių pavardės pradėjo formuotis XII a., tad apie XIV–XV a. jos jau buvo paveldimos. Dvinaris įvardijimas buvęs būdingas ir vokiečiams. Kartais rankraščiuose buvę nurodoma, iš kokios šeimos ar giminės moteris kilusi, o kartais vokiečių įvardijama tik vardu, pridėdant lenkišką nuorodą *sama* „pati, žmona“. Vokiškų pavardžių slavimas kiek ryškesnis nuo XVII a. pabaigos ir XVIII a. Dažniau Kėdainių vokiečiai tirtuose rankraštiniuose šaltiniuose įrašyti kaip sutuoktiniai (vardais ir pavarde).

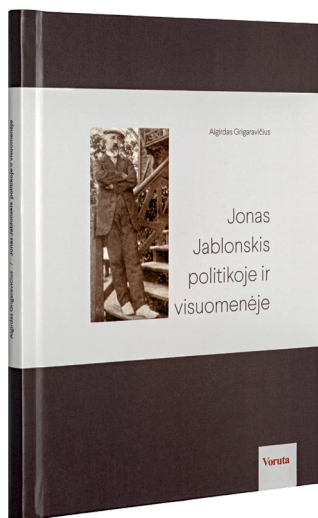
Monografija „XVII–XVIII a. kėdainiečių asmenvardžiai“ sukomponuota taip, kad visuose skyriuose – „Kėdainių škotų pavardės“, „Kėdainių vokiečių pavardės“, „Kėdainiečių pavardžių formavimasis“, „Kėdainiečių vyrų įvardijimo

raida“, „Pavardžių (asmenvardžių) struktūra“, „Pavardžių (asmenvardžių) kilmė“, „Kėdainiečių moterų įvardijimo raida“ – remiamasi ir istorikų darbais, ir nuorodomis į užsienio tyrėjų veikalus, autorės ir kitų tyrėjų aprašytu vakarų, rytų ar šiaurės Lietuvos rankraštinių šaltinių vardu, todėl galima sakyti, kad asmenvardžių struktūrinis ir kilmės aiškinimas atspindi XVII–XVIII a. kone visos Lietuvos asmenvardžių raidos polinkius. O tai tik paryškina vadyno tradicijų tęstinumą ir stabilumą. Patrauklus Almos Ragauskaitės teksto komponavimo nuoseklumas: skaitytojui pateikiama nemenkai pavyzdžių, o juos pristatydama autorė ima ir pasuka nuo Kėdainių į kitas Lietuvos vietas, taip parodydama, kiek būta panašaus, o kiek skirtingo asmenvardžių sudarymo modelio.

Blieka pridurti du man, kaip skaitytojui, svarbius dalykus. Pirma, esu pastebėjusi, kad pastaraisiais metais randasi kalbininkų monografijų, tiesiog kimšte prikimštų skambių ir madingų žodžių. Šioje monografijoje pasakojama lietuviška mokslo kalba, saikingai pasirenkant tarptautinius žodžius, apgalvotai vartojant terminus ir mokslo kalbą derinant su labai įdomia ir nauja tiriamąja medžiaga.

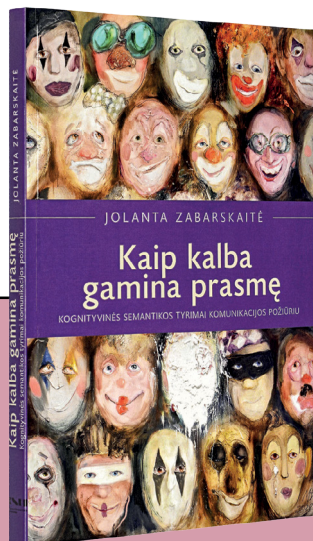
Antra, visi esame liudininkai, kad su vertybinėmis kalbinėmis nuostatomis mūsų valstybėje nelabai kas. Moterų pavardžių klibinimas, mano vadinamas populiariu vaikų literatūros herojės vardu Kakė Makė, įsibėgėja kaip reikiant. Jau pageidaujama, kad galūnė *-ė* virstų į *-a*, o paskui gal ateis laikas ir visai pamesti galūnes? Dėl to labai verta dėmesio Almos Ragauskaitės mintis iš ankstesnės monografijos „XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai“ (2005) apie kauniečius miestiečius, kurie dar XVI a. buvo brandūs kalbine prasme ir vadovavosi vertybinėmis nuostatomis: „kauniečiai suvokė, kad pavardė yra vertybė, kurią būtina saugoti“ (p. 13). O XXI a. Lietuva ar tą besuvokia? Turėkim viltį... Ačiū kalbininkei Almai Ragauskaitei už moksliskai ir istoriškai pagrįstą savivertės stiprinimą.

JANINA ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ

VšĮ „Vorutos fondas“ išleido istoriko Algirdo Grigaravičiaus (1954–2022) studiją „Jonas Jablonskis politikoje ir visuomenėje“.

Kazimiero Simonavičiaus universitetas
išleido Jolantos Zabarskaitės monografiją
„Kaip kalba gamina prasmę.
Kognityvinės semantikos tyrimai
komunikacijos požiūriu“.

